

P2 (кар)

Б 18

Кар. 23-—8

Байрамукъланы ХБ

Сюйген
ТАУЛАРЫМ

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЧЕРКЕССК—1959

P2(407
518

БАЙРАМУКЪЛЛАНЫ ХАЛИМАТ

Сюитен ТАУЛАРДИМ

(Назмула бла джырла)

асзо-Черкесская
ОБЛАСТНАЯ
БИБЛИОТЕКА

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЧЕРКЕССК—1959

Кар. 23-1
108-357

7

Байрамукъланы Халимат Башчыны кызы 1917 джылда Къарачайда Хурзук элде туугъанды. Ол 1937 джылда Къарачай фельдшер-акушер школну бошагъандан сора, алгъан усдалыгъы башха болса да гитчеликден джюреги тартхан джол хорлаб, литература ишге кетеди эмда ол „Кызыл Къарачай“ газетде ишлеб башлайды. Халиматны джазгъанлары газетде, альманахта, сборникледе чыгъыб башлайдыла. 1939 джылда „Эки джюрек“ деген пьесасы чыгъады. Ол джылда Халимат Совет Писателлени Союзуну члени болады. 1941 джылда немец фашистле бизни къралгъа чабыб бизни кърал Уллу Ата джурт ючюн урушха киргенинде, Халимат алчы тышыруланы юлгюлери бла, аланы бирича, къралын сакълар ючюн урушха кетиб 11 айны эвакуогоспиталда ишлейди. Артда Халимат институтну литература факультетинде окъугъанды. 1944—1957 джыллада Къазахстанда школда орус тилден окъутханды. Халиматны иги иши ючюн, анъа „1941—1945 джыллада Уллу Ата джурт урушда болгъаны ючюн“, „Ата джурт урушну заманында иги ишлегени ючюн“ деген медалла берилгендиле. 1957 джылда Халимат РСФСР-ни Баш Советини грамотасы, КПСС-ни Ставрополь крайкомуну, Къалмукъ АССР-ни грамоталары бла саугъаланнъанды. Бу арт джыллада Халиматны джазгъанлары „Джашауубузну байрагъы“, „Бирге джырлайыкъ“, „Таза джюрекден“, „Джилтинле“, „Шохлукъ“, „Джюрек джырлайды“ деген сборникледе, орус тилге кечюрюлгенлери да орус сборникледе чыккъандыла. Орус тилде „Мен джашауну суюме“ деген сборниги чыккъанды. „Сюйген тауларым“ деген бу Халиматны джазгъанларыны талайы джыйылгъан биринчи сборниги.

Байрамукъланы Халимат Къарачайны мындан ары да ёсерге мадары эм фахмусу болгъан джазычуларыны бириди.

Издательство.

Бир минутум бош кетед деб кѳоркѳыѳанлай,
Джашауму мен ашырыб бѳрама,
Хар неге да талпыу уллу болѳанлай,
Джетишдирмей кѳб затны оздурама.

ОРУС ХАЛКЪДЫ БИЗНИ
ЭРКИНЛИКГЕ ЧЫГЪАРГЪАН

Мен бу назмуму къалгъанларымдан
Сюеме артыкъ кючлю этерге,
Къарыусуз сёзле кёб басыннъандан
Къоярламы ансы мурадха джетерге.

Бек кёб кюнлени сагъыш этеме
Меннъе табылгъан джашау ну юсюнден:
Унуталмайма бир тау этекде
Чыкыгъанымы къарангы юйден.

Къалай боллугъед мени да халым
Орус къарнашла къол бермеселе,
Къалай боллугъед мени да халкъым
Ала керти джол кёргюзтмеселе!

Орус халкъ бизге джол ачхынчыннъа,
Кёб къарачайлы джылауда кетгенд,
Дыгалас этиб, кече, кюн билмей
Нек джаратылдым, деб кёб ёкюннъенд.

Хар эртден сайын орус хоншула
Джумушакъ халда салам берселе,
Мени юйюме кеслериникича
Ышара-ышара кириб келселе,—

Разы болады мени джюрегим.
Билмейме мындан уллу насыбны:
Ленинни окъуйма джетишиб тилим,
Къуанч джашаўда джашайды халкъым.

Мыдах болады бир-бирде халым—
Ненча эгечим, ненча къарнашым,
Эркинлик кюнню кёрмейин арыб,
Кетгенди ёлюб, болмайын ашы.

Аланы орнуна джашаргъа излейме—
Къоркъуб айтханлыгъым тюлд ёлюрге—
Ала айталмай къалгъан затланы
Айтыб бошамай болмам кетерге.

1940 дж.

ПАРТИЯГЪА БЮСЮРЕУ

Къуанч сыйынмай урса джюрекде,
Билдирмей къайдан чыдагъын аны!
Ма ол себебден, къолай тюл эсе да
Джырым,
Джырлатад мени джашауну халы.
Зорлукъ джашауда насыбынъ болмайд.
Чарыкъ олтанча сыйынъ тебленед.
Эркинлик халкъгъа кюрешсиз туумайд,
Ол туугъанлай'а сый кёлтюрюлед.
Партия,

сенса

башы насыбны!

Партия,

сенса

мыйысы халкъны!

Партия,

къошдунъ бизни адамгъа.

Партия,

махдау!

Партия,

бюсюреу санъа!

Ким билед, айтчы, бурун джашауда
Къайсы сюрюучю орден такъгъанды?
Ким билед, айтчы, барыб шахарда
Къайсы джарлы джаш билим алгъанды?

Хануанла бла тенъ болуб халы,
Джашау кюню да ушаб алагъа,
Джылытмай бетин ышару аны,
Мыдах къараед дуния жарыкъгъа.

Къарачай киши. Джокъ болгъа джетиб,
Сюеле эди къуру аунъысы.
Бир мадар излеб, дыгалас этиб,
Сагъыш кючлеб эд аны мыйысын.

Ма бу кезюуде уллу орус халкъы,
Къарнашлыкъ халда тугдурду къолун,
Биринчи эшитиб Ленинни агын,
Барыбыз таукел сайладыкъ джолун.

Джанъыдан туудукъ сора джашаугъа,
Азатлыкъ бизге кюч, къаруу берди;
Халкъ кеси ишин алгъанлай къолгъа,
Джашау да, насыб да, рысхы да келди.

Партия,
 сенсе
 башы насыбны!

Партия,
 сенсе
 мыйысы халкъны!

Партия,
 оноуну алдынъ къолгъа.

Партия,
 махдау!

Партия,
 бюсюреу сангъа!

Партия джолоучуд арый билмеген,
Учу-кыйыры джокъду джолуну.
Халкъгъа игиликни ким излей эсе,
Аны хорламгъа ким элте эсе, —
Ол джолда анъа арыу болурму?!

Огъай. Джокъдан бар этиб, адамгъа къошуб
Сукъландырмайын дуня насыбха,
Къолунъдан тутуб, джол устанъ болуб,
Алыб барады Партия алгъа,
Таймаздан алгъа, таймаздан алгъа.

Къара чегетча къаллыла юрюлюб,
Чабханларында бизни къуллергъа,
Халкъны къобарыб, джаууну ёхдем сюрюб,
Партия тюлмюд элтген хорламгъа?!

Бешджыллыкъла бла къралны джасаб,
Байлыкъ къотарыб, джашната баргъан,
Артха къалыуну унутуб, ташлаб,
Алчыланы аллында орун алдыргъан
Партия тюлмюд?!

Къарачай киши бюгюн ышарад—
Ие болгъанды ол джашаууна.
Таза джюрекден бюсюреу айта,
Салам иеди, Партия, санъа.

ОКТАБРЬ

Саркъаелле айла, джылла, ёмюрле,
Ёмюрледе джашай баргъан тёлюле;
Октябрь деб билгендиле къачхы айны,
Башха айладан сыйлы кёрюб'а анъа
Къарамагъанд бир киши да аллына.

Тюшюученед октябрь — къач ортасы,
Суукъ алыб, саргъалтыб, джаумсураб;
Мал да, адам да — джаны болгъан барысы
Къышха хазырланыученед суукъсураб.

Минъ-минъ джылла озгъанелле ортадан,
Сан этилмей октябрь ай кетеед,
Зорлукъ къораб, бу айда талай халкъладан
Эркинлик туарын киши билмеед.

Октябръа башха чырайны салыб,
Джылыу бериб, деу къарыууну кийириб,
Ленин чыкъды бизге джарыкъ джандырыб,
Ёмюрде да биз аны унутмаз кибик.

Минъ тогъузджюз онджетинчи джылында
Келди Октябрь боран этиб, тебрениб,
Оноуну алыб байны, бийни къолундан,
Уруннъанны джашаугъа ие этиб.

Тебрене тургъан джерни юсюнде
Ленин таукел сюелди къадамача,
Ол къатышхан, ол чайкъалгъан кюнледе
Бизни джолгъа салды абынмазча.

Хар джыл сайын эки айны сакълайбыз,
Барындан да бек ашыгъыб алагъа.
Апрель бла Октябргъа къарайбыз:
Кюн бердиле ала унукъгъан халкълагъа.

Апрелде Ленин дунягъа туугъанд,
Джангъы ёмюрню башын ача, джарыта.
Октябрда патчахлыкъны къурутханд,
Адам улуна тюз джолну айырта.

1940 дж.

ЛЕНИН ДЖАШАГЪАН ЮЙДЕ

Узакъ джерден сени юйюнъе келгенлей
Хурметинъе кѣлтюрюлдю джюрегим,
Юй ичинде болумунъу кѣргенлей:
„Бизни ючюн инджитгенд кесин“,—ледим.

Бир артыкъ зат джокъду аны ичинде:
Кѣбню кѣрген агъач кюбюр, салкъынлыкъ,
Ашай тургъан тузчугъу. Бары эсде
Ёмюрлюкге кѣзюнъден кетмей къаллыкъ.

Бююнлюкде къайсы юйге кирсенъ да,
Мындан эсе талай онъду джашауу;
Бизни алай этер ючюн Ленин'а
Излемегенд кесине тынч ашауу.

Бу юйню ичине кириб чыкъгъан кесекге
Сау ёмюрню джашагъанча боласа,
Тазаланыб, нюр тѣгюлюб джюреке,
Ленин кибик атларгъа тырмашаса.

1957 дж.

ЛЕНИННИ МУЗЕЙИНДЕ

Ленинни музейини бир залында
Столчукъ турад мияла орунда.
Мерекеб тамгъа барды юсюнде,
Ол джагъылгъанды Шушенск элде.
Ленин тѣкмегенд, эслемей аны—
Тѣкгенди кѳолу полицияны.

1957 дж.

ЛЕНИННИ МАВЗОЛЕЙИНДЕ

Сау заманын кәрмегенме Ленинни—
Кёзюмю алмай бюгюн'а джут къарайма,
Мавзолейде кёргенликге Ленинни,
Ёлгеннъе къарадым дерге джараймыд?!

1957 дж.

ЛЕНИННИ ПАМЯТНИГИ

Къолун узагыб джол кѣргюзеди,
Джаллау джокъду ол джолдан бизге.
Боллукъ джашауну ол билдиргенди,
Талпыб ишлейбиз анъа джетерге.

Къарнаш халкъла бирден тизилиб
Тохдаусуз алгъа барабыз,
Сени къолунъча биз да къолланы
Бир-бирибизге узатабыз.

Осиятынъы тындыра, Партия
Кюн-кюнден къарыу алады,
Къыйын затла тубесе аллына
Таукел тюзете барады.

Кетерле ёмюрле, бек кѣб кетерле,
Джолунъа къырдыш къозламаз,
Сен кѣргюзгенча атлагъан халкъны
Не ачы джау да хорламаз.

Къарнаш халкъла бирден тизилиб
Тохдаусуз алгъа барабыз,
Сени къолунъча биз да къолланы
Бир-бирибизге узатабыз.

1956 дж.

БИЗНИ ТЁЛЮ

Джыллары отуздан атлагъан къаум
Къыйын кёзюüle кёб сынагъанбыз,
Аталарыбыз кюрешде алгъан
Хылеу къралны—мюлкге табханбыз.

Къралыбызгъа джан салыр ючюн
Аямагъанбыз биз джаныбызны,
Ма ол сеbebден кёресе бюгюн
Къадама кирик тургъаныбызны.

Ашаргъа гырджын табылмай бизге,
Беллени къаты тартыб ишлeек.
Кийимибизни джылтыргъанына
Къат-къат джамаула салыб киеек.

Джаланнъачлыкъдан къутулалмайын,
Къачаннъа дери джунчуб барлыкъбыз,—
Деб бир сынъсыгъан адам болмайын
Къанны, джанны да ишге бурдукъ биз.

Биз ыйлыкъмадыкъ джунчуубузгъа,
Тырмашуу уллу болуб ишледик,
Эркин Ата джурт табханыбызгъа
Къуаннъандан талыу билмедик.

Джашау кенъ болду, сукъланыр кибик,
Байлыкъ кюн-кюнден тѣгюлдю;
Юсюбюз джарыб, бетибиз джарыб,
Джетишимсизлик кѣмюлдю.

Джаула юрюлюб чабханларында
Зарланыб бизни джашауубузну,
Къара кючлерин салгъанларында
Уатыр ючюн къарыуубузну,—

Бир адам къалмай, ма бизни тѣлю
Джаулагъа къаршчы саут алдыла,
Ленин кюрешде алгъан къралны,
Бир эли джерин бермей, сакълалла.

Хар кърал бла шохлукъ излейбиз—
Не аз да урушну суймейбиз.
Джаулукъ этгенни чекден иймезбиз,—
Кесибибиз джутлукъ этмейбиз.

КЪРАЛЫМА

Уруш оту ачылгъанлай,
Джолгъа атландым.
Джанны, къанны, артха салмай
Сени сакъладым.

Талай джеринъ элек кибик,
Джарадан толду,
Ёхдемлигинъ джер башына
Белгили болду.

Къыйылыкъ кюн орун алыб,
Мен да джарадым,
Окъла тешген джараланы
Мен да бапладым.

Джараларынъ бителдиле,
Къуатынъ келди.
Бу тынчлыкъны, бу насыбны
Партия берди!

Не игилик меннъе сенсе,
Туугъан къралым,
Сени ючюн, сенден алгъа
Чыкъсын мени джаным.

Атам эртде ёлген эди—
Билмейме аны,
Уруш ууу ёлтюргенди
Мени анамы.

Аланы орнун тутаса,
СССР-ибиз,
Чыракъ болуб джарытаса,
Сюйген джерибиз!

Дуняда миллет къалмай
Къарайла бизге,
Мелхум джашау — коммунизм
Ицлегенибизге.

Уруш тюлд бизни къайгъыбыз,
Къаршчыбыз анъа,
Излемейбиз кишини да
Бояргъа къаннъа.

Алтынчы бешджыллыкъгъа биз
Киргенбиз таукел,
Джашауда бизге эриширик,
Айтчы, бери кел!

Хар адам да махданады
Къралы бла,
Мен да махдау чакъырама
Сени атынъ бла.

1956 дж.

БИРИНЧИ КЕРЕ МОСКВАГЪА

Бугъасы гюрюлдеб, гюзлени занъырдата,
Шош кёкде кълкыгъан булутланы уятыб,
Поезд барады Москва шахаргъа,
Мен да барама ичинде, ашыгъыб.

Кёрмегенлей да, Москва сахарны
Мардасыз сюеме, атамы юйюча.
Джюрегим талпыб, кюсейди аны,
Сусаб къандырыргъа суу кюсегенча.

Ашыгъама мен, бек ашыгъама,
Туугъан юйюмеча барама.

Ашыгъама мен Ленинни кёрюрге,
Таза джюрекден сёз сёлеширге.
„Халкъым сениъе бек разыды, дерге,
Бергенинъ ючюн тенълик сен бизге“.
Ашыгъама мен, бек ашыгъама,
Туугъан юйюмеча барама.

Келсем да бери биринчи кере,
Юй адамгъача тюбелле менниъе,
Айтдым Ильичге: „Кавказ миллетле
Сени оноуунъча джашайла бирге“.

Къуанама мен, бек къуанама,
Туугъан юйюмдеча айланама.

1939 дж.

МОСКВАГЪА

Кавказ тауладан Москва шахаргъа
Барабыз бюгюн къонакъгъа,
Къарнаш тюзлюкню уллу орус халкъгъа
Алыб барабыз сауъгъагъа.

Мен миллетими келечисиме—
Мардасыз сыйды ол маннъа,
Халал джюрегин айырта билсем,
Санарем борчум толгъаннъа.

1957 дж., октябрь.

ОРУС ТИЛ

Тау элде школгъа биринчи барыб,
Орус усдазгъа тынъылагъанымда,
Анам деб орусча тефтерге джазыб,
Орусча анъылай башлагъанымда, –

Ол кюнден тергейме туугъан кюнюмю,
Экинчи ана табханма дейме,
Аны юсю бла сау джер джюзюню
Уруннъанына эгечме дейме.

Орус халкъ десем, кесим да ичинде
Болгъаннъа санайд мени джюрегим,
Джашау джолуму аны тилинде
Кёрюб, алгъанма Ленинден билим.

1954 дж.

АТА ДЖУРТУБУЗ

Сен сюесе кенъ тюзлени,
Махдайса сабанларын,
Мен да айырыб къалгъан джерледен
Сюеме Кавказ тауларын.

Сен терссе, мен'а тюзме дер кибик,
Бармыд даубуз оргада;
Сен суйген джер да, мен суйген джер да
Ата джуртумду, сора уа!!!...

1958 дж.

СЮЙГЕН ТАУЛАРЫМ

Сюеме сизни, туугъан тауларым,
Сизни блады джашаум, джаным.

Анамы сютю мени саныма
Синъенди сизни хауагъыз была.

Дуня джарыкъгъа мен кѣз ачханлай,
Кѣз гинджиме сиз тюшдюгюз алай.

Кѣз гинджим кибик кѣргенме сизни,
Ёмюрлюгюме суйгенме сизни.

Суйгенме шоркъа сууларыгъызны,
Къыл кѣпюрча гар джолларыгъызны,

Джюрек къоркъарча джарларыгъызны,
Кѣкге тирелген башларыгъызны,

Аман ныхытда Къобан таушну,
Ёлмез тюбюнде Айры аушну.

Сюеме сизни рысхыгъыз ючюн,
Ауруула бакъгъан хауагъыз ючюн.

Сизни ичигизде туугъаным ючюн,
Джашлыгъым сизде къалгъаны ючюн.

Сюеме сизни, сюеме сизни
Совет джуртха файдагъыз ючюн!

1958 дж.

ХАЛКЪ КЮЧЛЮДЮ

Хар затны да бир мардасы болады,
Адам арыб, талыб да олтурады,
Кеси кесин суймейин да тохдайды...

Диния рахат болур ючюн кюрешге
Джокъду марда, джокъду тынчлыкъ
эм солуу,
Уруш къркъуу тохдагъынчы олгуруу.

Излейдиле къалын хурджун кюбселе
Джанъыдан ёртен джаяргъа дуниягъа.
Халкъны кырыб, къанларына бояргъа.

Къытай халкъны барды бир керти сёзю,
Ол сёз халкъны эм кючлюге санайды,
Джаугъа кършчы бирикдирге
джарайды.

„Халкъ джынылыб бир ауздан солуса,
Ол солууу къарыулу джел болады;
Халкъ джыйылыб, аягъын бирден къакъса,
Джер люююлдеб, тебрениб къалады“.

1955 дж.

КОЛХОЗЧУ БЕКИРНИ СЁЗЮ

Сен меннѣ айгаса: „Тохдамай кюреш
Тынчлыкъ болурча къралда,
Уруш отуна кириб джукъланмай,
Баланъ ёсерча кьолунъда.“

— Да мен не этеим, бир къара ишчи,
Сѣлеше, айта да билмейме,
Уруш деген затны уа, тејри,
Кѣрюб болмайма, суймейме.

Сени сыйынъ да тѣббемде болсун,
Абадан балам тюр болду..
Джогъу, бары да билинмегенли
Ма тамам онбеш джыл толду.

Бойнумдан къысыб айырылгъаны
Кетмейд кѣзюмден бюгюн да,
Ызына къарай кетиб баргъанын
Унутур кюн меннѣ къайда...

Аны анасы сокъур болгъанды,
Джашына джылай таймаздан;
Къайсы къллыны огъу алгъанды
Джаш джанын аны кьоймаздан?...

Суу тубюндеми кълды ёлюсю,
Огъесе къая тубюнде,
Ичинде кълалыб аны айтыр сёзю,
Кёзюне кимле кёрюндю...

Айыб этмеин ийнан сен, алай,
Умут таусуб къойалмай,
Джолда джорюсем хар кимге къарай,
Излейме джашны тохдамай.

Аллыма чыгъыб бир кълалымеди
Дегенча болуб джорегим,
Шашаргъа джетиб, башым тентиреб,
Алас кёреди кёзлерим.

Бюгюн болмаса, мени аузумдан
Джашны юсюнден сёз чыкъмагъанд,
Ичинъде джаннъан отунъу, теири,
Тарыгъыу бир да джукълатмайд.

Мен къуру кесим болсам, бир ишди,
Менича кёбле джылайла,
Атала кюсеб бала баурну,
Ёлюм ачысын сынайла.

Джалкъаусуз, кючлю урунсакъ бирден,
Къралны кючю кёбленир,
Бир тилли болуб ёрге сюелсек,
Урушну аллы бекленир.

1955 дж.

ФРУНЗЕ ШАХАРДА
ПАНФИЛОВ АТЛЫ ПАРК

Ахыратны киши кёрюб къайтмагъанд,
Джандет деген не болгъанын айтмагъанд.
Къурай билсенъ джашауну бу дуняда,
Джандет деген боллукъду ол заманда.

Сёз ючюннъе, кирчи сен ма бу паркга,
Иги эслеб бир къарачы хар затха:
Ненча тюрлю иш этилгенд сени ючюн,
Сеннъе солтуу, сеннъе тынчлыкъ берирча.

Сеир терекле ийилтелле башларын,
Чакъыралла къартланы эм джашланы:
„Солучугъуз салкынымда, шиндикде,
Джылы джелчик аязытсын инъирде“.

Ташха тиймей аягъынъ, джолларында
Атларыкъса кюзгю кибик алада;
Сюе эсенъ, бар, къобузгъа тынъыла,
Не киногъа, не театр гъа къара.

Неда тебсе, усдалыгъыннъы кёргюз,
Неда кир да сууда чабакъ кибик джюз;
Неда бошаб ушагъыннъы тохдатсанъ,
Кюлюрге суйюб, кюлюучю юйге барсанъ,—

Кюлкю бууб ичегинъи тюерсе,
Кюзюледе сен кесинъи кёрюсе.
Бек кёб къабха кирирсе сен алада;
Кюл, къайгъырмаз, - кюлкю джарайд къачан да.

Джерни юсюнде джюрюб, арыгъан эсенъ,
Минчи бу сенъкилчеклеге сен.
Чайкъал анда, белляу айта аязчыкъ,
Башынъдан да джырчыкъ джырлай чыбчыкъчыкъ.

Андан тюшюб джанъы хапар излесенъ,
Окъя, сүйген газетинъи ал да, сен;
Рамкалада суратлагъа къарасанъ,
Ише алчы адамланы танырса.

Ише алчы къаумладан эсенъ сен,
Ичлеринде кесинъи да эслерсе.
Гокга хансла кёзлеринъи алдайла,
Бек миикге суу фонтанла чыгъалла.

Хар зат мында сениъе солуу излейди,
Бош заманынъы дамлы ашыр дейди.
Алыннъанды Панфилов мермер ташха,
Кирген кюню кибик ачы урушха.

Саутлары, къаты шинели юсюнде,
Таукеллик эм батырлыкъ кёзлеринде.
Эй унутма, бу ышаныд сакълыкъны.
Сен былайда табыб баргъан тынчлыкъны.

Рахат джашау ёмюрде бузулмазча,
Кюренни бу эсге салыб гургъанчад.

ДЖАМИЛЯ БУХИРЕД

(Алжир къызгъа)

Джашлай сынайса тюрме азабны,
Халкъынъ ючюн кириб кюрешге.
Джюз джылны джашаб дуня джарыкъда,
Сенича этмей, кетелле кёбле.

Кюрешсиз джашау неди адамгъа?
Джашауду дерге боллукъмуд анъа!?

ХОРЛАРЫКЪБЫЗ ТЫНЧЛЫКЪ ЮЧЮН КЮРЕШДЕ

Кёб анала баласыз кългъандыла,
Кёб атала дагъансыз болгъандыла.

Кёб сабийле ёксюзлюк сынайдыла,
Кёб тышырыула джесир кългъандыла.

Къзауатны уууду бу бары да.
Джокъду муну саны эм санауу да,

Ачыланы унутуб тынч олтургъан,
“Уруш меннъе тиймегенд”, —деб къуаннъан, —

Кюрешиуге мыйыкъ тюбден ышаргъан,
„Мени орнума халкъ этер“ —деб ышаннъан,

Джанъылады артха тутуб ол кесин,
Сагъыш этиб, кюрешиге эсин бёлсюн.

Къыйынлыкъ‘а кёзюудю хар кимге да,
Джетеди ол меннъе, анъа, сеннъе да.

Сени джаранъ джара болсун меннъе да,
Бирлешеик тохдамай хар джерде да.

Уруш джуханды кёблени къуанчын,
Юйюн, джерин, сабанын эм бачхасын.

Джаш кѣаумну сѣймеклигин алгъанды,
Муратлагъа джетдирмейин кѣойгъанды.

Тогъуз башлы эмегенди кѣазауат,
Керек тюлдю бир миллетге да бу зат.

Уу джыланды бютеу джерни башына,
Хар неге да, аны ууу джайыла.

Сарыубекча аузун ачыб кѣарайды,
„Адам эт“, — деб, ол джан-джанын талайды.

Миллион бла ачхала санагъанла,
Кеси уруш кѣатына бармагъанла,

Кѣалалача юледен кѣарагъанла,
Уруннъан халкъны джанын марагъанла,

Фабрикле, заводла айландыргъанла,
„Дунияны джутабыз“, — деб чабханла,

Джер башына энтда уруш ачаргъа,
Халкъны энтда кѣанларына бояргъа,

Алай бла ачханы кѣб джыяргъа,
Кюрешелле халкъгъа не болургъа.

Олтурмайыкъ тынъылаб биз бу загха,
Уллу-гитче кѣалмасын мында артха.

Бир ауздан айтайыкъ биз: „Сюмейбиз,
Кѣазауатны — урушну излемейбиз!“

Айтайыкъ биз кѣасапчы кѣаумлагъа:
„Бош дыгалас этесиз сиз бу джол‘а,

Туракъларыкъ тюлбюз артха атлам да
Тынчлыкъ джашау болур ючюн къайда да.

Джер башында тынчлыкъ, рахатлыкъ болуб,
Кюле-ойнай сабийлерибиз ёссюнле.

Гокга хансла тебленмейин чакъсынла,
Джарыкъ джырла тохдамай джырлансынла.

Ташны, тауну бомба энтда чачмасын.
Джарыкъ кюнню ол джарыгъын джабмасын.

Хорламлагъа элтген бизни Партиябыз.
Аны ызындан биз къайры да барабыз.

Партиябыз алчыбызды хар иште—
Хорларыкъбыз тынчлыкъ ючюн кюрешде!“

1955 дж.

СЫЙЛЫ БОРЧ

Хамит анасына келди,
Къуанчлы болуб:
— Аскерге алындым, — деди, —
Муратым толуб.

— А джаш, алай деген неди?
Алдай болурса... —
Къарт ананъы къарглыгъында
Къалай къозуйса?

Къайгъы этиб, излери кме
Джангыз баламы.
Атанъа да бир айтайым
Мен бу хапарны.

ЭРИНЕ:— Къарар адам джокъдү — де да,
Военкоматха,
Ариу заявлениечик бер да,
Тыйдыр сен артха.

АТАСЫ:— Менден кѣб иш кюню болгъан
Джокъду колхозда,
Тохдамайын ишлеб тургъан
Таймаздан алда.

Выставкага биринчиге
Мен саналганма,
Джашны ийме дерге аскерге
Айыбды санга.

АНАСЫ:—А киши, сен айтханланы
Ариу билеме...
Ёзге анда ёлюб кяалса,
Мен не этерме?

АТАСЫ:—Былайда кюру элибиз
Бушуу этеред,
Анда ёлгеннге бютеу кярал
Миик сый беред.

Мен'а ол кяайда ёлсе да,
Саггышсызма анга.
Бизни джуртну хар джеринде
Табылад ата-ана.

Ёлгенни кюй, майна Хасан
Командир болганд,
Кызыл джудуз картусунда
Алтынча джанад.

Хамит-чекчи, мен-ударник—
Олду сый бизге,
Тамам толу насыб берлик
Кеси джерибизге.

1941 дж.

Алтын кюнню таякълары бирден жарыб,
Къуанч толу джюреклени джашнаталла;
Къарт ана да, сёзлерине сокъураныб,
Ашырады суйген джашын сыйлы джолгъа.

1939 дж.

СЕН ФРОНТХА БОЛУШАМЫСА?

Он бармагъынъ хар элисин инакълаб,
Сен джуртунъу байлыгъын ёсдюргенсе,
Ач бёрюле джан-джанындан чанчакълаб,
Юзген кюнде, сен дерт джетдиремисе?

Джай иссиде, къыш боранда колхозда
Кёз гинджинъча сакълаб малны кютгенсе,
Аланы чачыб баргъан кюнлеринде,
Къаллылагъа сен дерт джетдиремисе?

Кюн тюбюнде гокга хансча ышара,
Кюле-ойнай джашнаб баргъан кызынъы
Муал этиб бирден-бирине ата
Баргъанлагъа сен дерт джетдиремисе?

Тёрге салыб сыйлы олтуртхан ананъы,
Кёз аллынъда къаннъа бояб тюрсюнюн,
Ёшюнюнъден тартыб алыб, баланъы
Эзгенлеге, сен дерт джетдиремисе?

Асланлача урушда джашларыбыз
Джауну бойнун батыр буугъан кюнледе,
Ачы урушда къан тегед кыралыбыз,
Болушлукъгъа бюгюн анъа не этесе?

Табхан баланъ, от ырхыланы ичин
Батыр джырыб, джаугъа ёлюм элтген кюн,
Сен не этгененъ анъа болушур ючюн?—
Деб гуудугъунъ сорса, анъа не айгырса?

Бютеу халкъла кёлгюрюлген заманда,
Джуртну сыйын сакълар ючюн саутланыб,
Къоб сен да, артха бедишли турма да,
Кёргюз кишиликни, джаудан къан алыб.

Къыйынлыкъда тенъин атхан бедишди,
Къыйынлыкъда джуртун атхан'а—сатлыкъ
Совет адамгъа хомухлукъ келишмейд,
Бизден тюлдю бюгюн кесин аярыкъ.

Къоркъуу кетер, кърал энтда тынчайыр,
Насыб джырла джырланырла хар джерде;
Бюгюнню ишинъ ол кюн атынъы айгдырыр,
Ол заманда бедиш келмез кесинъе.

ДЖУКЪЛА КЪОЙНУМДА

Кенъ талачыкъда,
Терек тюбюнде,
Суу джагъасында
Барды кёк къырдыш.

Анъа бёлениб,
Къойнума кириб,
Суу белляу айта,
Джукълайса бюгюн.

Джайгъы аязчыкъ,
Башынъы сылай,
Сени инакълай,
Биргебизгеди.

Кетчи, аязчыкъ,
Сеннъе ышанмайма;
Мен къараулма
Татлы къалкъыугъа.

Къарт нарат терек,
Бутакъларынъы
Сен шуулдатма
Муну юятма.

Урушну ёртени
Эки джюрекни
Бири-биринден
Бюгюн айырад.

Джашау планла,
Къан джугъу болуб,
Урушну отунда
Джанадыла.

Джукъла къойнумда
Бир кесекчикге,
Сермешгинчиннъе
Джау бла бирге.

Мени джылыуум
Джол нёгер болсун,
Сеннъе болушсун.

ФРОНТДА КЕЧЕ

Ай тийгенди, къач кечени джарытыб,
Джюрегими бир тюрлюле джарсытыб;
Окъла джюзед къулакъланы санъсытыб,
Тёрт джанымда уахды—ёлюм чачыб.

Уруш тенъле къатымдадыла мени,
Джюрегим'а талпыб пзлейди сени...
Сени табсам айтыр эдим къайгъымы,
Кёкрегинъе салыр эдим башымы.

Мен билеме, сен да мени кюсейсе,
Къаллылагъа ачы ёлюм элтесе.

1941 дж.

КЪАРАКЁТЛАНЫ ИССАГЪА

Джауну танкалары юрюлюб юсюне,
Бары бирден отну бюркгенлеринде,
„Джырчы болмасанъ да, джокъду хата,
Къралынъы уа сен таукек сакъла,“ —
Деб аны джюреги тебе,
Башлады джаугъа ол ёлюм себе.
Онъ къолу бла силкли гранатны —
Къысха огъуна бошады танкны...
Теньлери къабырын анда къаздыла,
Полкда ёмюрлюкге сауча джаздыла.
Ёлсе да, энтда сау кибик турад,
Хар эртден сайын аты айтылад.
Учундургъанча джыры джашауъгъа,
Аны ёлюмю да юлгюдю халкъгъа.

1943 дж.

ДЖУКЪУ

Сиз, дугъум кёзле, нек джабыласыз,
Джукъугъа бюгюн нек хорлатасыз?

Ёлюр джукъугъа джетгинчи заман,
Джашаугъа джарыкъ къарагъыз хаман.

Саула огъай эсенъ, бизни джашаугъа
Ёлгенле къобуб къарарла анъа.

Кёрюр ючюн деб бизни джашауну
Ауб келелле тенъизни, тауну.

Мени джюрегим болады алай,
Кёз къакъмагъанлай, къарай ишлерлай,

Къралыбызгъа, чыртда солумай,
Кюндюз кёз къакъмай, кече джукъламай.

Ёмюрюм къараб, сынаб турсам да,
Кёлюме джетмез не урунсам да.

Сиз, дугъум кёзле, джабылмагъыз,
Джукъугъа асыры сиз хорлатмагъыз!

1940 дж

АНАМА

Джанымдан сүйген багъалы анам,
Кёбден бери джазмай турама,
Бала джюрекден ал татлы салам,
Меннъе кыйналыб сен къайгъы болма.

Къалгъанла кибик мен да джашайма,
Джашауда алгъанма орнуму.
Сен джолгъа салдынъ, къаранъы къоймай,—
Андан насыб‘а болурму?!

Джанъы джашаугъа сен мени салдынъ,
Кёблеча буруу болмайын,
Окъургъа ийиб джанъызлай къалдынъ,
Урчукъгъа олтуртуб къоймайын.

Сени атынъ бла ишге чыгъама,
Эсден бир минут кетмейсе,
Аз джазад меннъе, деб мыдах болма,
Письмом дженъилде джетмесе.

Алай синъенди къаным, джаным да
Джанъы джашаугъа таймазлай,
Кёлюме джетмез ишлеб къойсам да,
Сау бешджыллыкъны джанъызлай.

Кече джатсам да, кюндюз турсам да,
Джюрекде турад сени атынъ,
Письмо джазалам мен мычысам да,
Кёзюмден кетмейд хар затынъ.

Джанымдан суйген багъалы анам,
Сау къал, сёзюмю бошайым,
Меннъе къыйналыб, кесинъи инджитме,
Джанынъа къурман болайым.

1939 дж.

ТОКЪТОГЪУЛНУ ОКЪУЙ

(Д ж ы р)

„Туугъан адам ёлмейин,
Неда къартлыкъ кёрмейин,
Джашаб турурча ёмюрю, ёмюрю,
Аллай насыб келирми, келирми...“

Деб Токътогъул талпыгъанд,
Ёлмезча ёмюр чакъыргъанд.
Билгенмиди ол чакъда, ол чакъда
Джетмезин къартлыкъ халкъгъа,
къартлыкъ халкъгъа.

Уруннъанла бир болуб,
Кёб зорлукъдан къутулуб,
Къуаныб ишлеселе, ишлеселе,
Джетмейд къартлыкъ кишиге, кишиге.

Бизни кърал ёлмезге
Туугъанд, къартлыкъ кёрмезге.
Хар бир адам ичинде, ичинде
Джашарыкъды ёмюрге, ёмюрге.

Хар адам ишленд бизде
Коммунизм кюн-кюнде,
Ол ёлмезге ишленед, ишленед,
Эмда ол къартлыкъ кёрмейд,
къартлыкъ кёрмейд.

Аны ишлеген ёлюрмю,
Не уа къартлыкъ кёрюрмю?!
Ол джашар хар иште да, хар иште да,
Айтылыр хар кюнде да, хар кюнде да.

1955 лж.

ХАЛКЪГЪА ТАЗА БОЛ

Джетишмеген джери кёбдю адамны,
Сенде да ол загла кёб бардыла.
Мени уа къуаннъаным санъа—
Джюрегинъи тазалыгъыды халкъгъа.

1955 дж.

ШОХЛУКЪ

Къзыл площадда,
Москвада
Бир гитче джашчыкъ
Тюбеди ГУМ-да.

Кавказда джашчыкъгъа
Бёркчюк алыргъа,
Соргъанымы эслеб,
Ол айтды манъа:

- Кавказданмыса?
- Хо джаным, алайд.
- Энд барлыкъмыса?
- Хо, джаным, сакъланд

Сенича бирчик,
Мени ашыгъыб.
Анъа кёб саугъа
Аллыкъма сатыб.

Мени бёркюмю
Элтсенъ'а анъа,
Къарачай джашчыкъгъа
Саугъагъа.

Атасы, бизге
Къараб, ышарды,
Джашчыкъ бёркчюгюн
Башындан алды.

Къарачай джашчыкъны
Аты бла анъа,
Мен да бир бёркчюк
Алдым башына.

Суратха тюшдюк
Ортагъа алыб,
Терен шохлукъгъа
Джанъы джол ачыб.

1957 дж.

ДЖАШЧЫКЪ БЛА КИШДИКЧИК

Кишдикчикни кысыб кьойнуна,
Барады джолда джашчыкъ,
Башчыгъын ышый джаякъчыгъына,
Ол да хурулдайд азчыкъ.

Алай кьргенлей ол экичигин,
Бир шошлукъ келди меннъе,
Бютеу джашауум ма бу болгъанча,
Джюрек къуаныб силкине.

Алай'а тюшюб мени эсеме
Ливанда къара халла,
Мыдахлыкъ бериб шош джюрегиме,
Сора басдыла сагъышла.

Керек тюлд уруш бир миллетге да,
Тыяйыкъ аны аллын;
Кишдикчиги бла къайда джашчыкъ да
Сюебиз рахат ойнарын.

1958 дж.

АТ АТАУ

Хасанчыкъгъа къарнаш туугъанд бюгече:
Къуанч уллуд тийреде эм арбазда,
Кюрешелле ат табмайла, не келсин,
Иги атны излейдиле бары да.

Хусей айтад: „Рудольф деик атына.“ —
„Кет, кет ары, Цезарь болсун,“ — дейд Мурат.
Тынъылай туруб быланы барына:
„Къарча болсун“, — дейди тёрдеги бир къарт.

„Къой, къой, эскид, ол ат неге керекди,
Излеикчи энтда бираз атланы“...
Дей тургъанлай, гитче Хасанчыкъ келди:
„Володягъа агмы атайсыз?“ — деди.

1958 дж.

КЪАРЫЛГЪАШЧЫКЪ

Къарылгъашчыкъ учуб келиб,
Темир чыбыкъгъа къонду,
Онъа, солгъа кёз джетдириб,
Уллу сескекли болду.

Аузундагъы чабакъ къуртчукъ
Джыйырылад, созулад,
Уясына излеб джолчукъ,
Дыгаласда урунад.

Къанат таушчукъну сезиб,
Тюкленнъен балачыкъла,
Тёзмей бары джуу-джуу этиб,
Сюркелишдиле алгъа.

Эки къызчыкъ коридорда
Этедиле дерслерин,
Къарылгъачха башларында
Бёлмейдиле эслерин.

Бир азбарын кесгин айтыб,
Бир тынъылайд анъа,
Къанатлычыкъ къайтыб, къайтыб,
Къоркъуб къарайд алагъа.

Джюрекчиги гыб-гыб этиб
Уягъа джуукълашды,
Балалагъа адаргы джетиб
Аузундагъын къабдырды.

Ашыгъыш ызына учуб
Быягъы джерге къонад,
Уясына башын буруб,
Ары къайгъылы къарайд.

Энтда айланыб къурт джыяргъа
Ашыгъады ызына,
Къоюб кетерге да, алагъа
Къоркъады ол къызладан.

МУРАТНЫ ШОХЛАРЫ

Муратлагъа бир бузоучукъ туугъанед,
Тум къараед аны эки кѣзчюгю;
Бурунчугъун ол джыйырыб къараед,
Агъазчыкъча чыммакъчыгъед тюкчюгю.

Чибиплесе, къанатлыны озаред,
Ачыуланса, аякъчыгъын къагъаред,
Сютге джетсе мыллыкчыгъын атаед,
Эмизикни ашыкъ-бушукъ тартаед.

Муратчыкъны баред къара итчиги,
Хар къуру да бузоу бла биргеед,
Сютден тоюб камсык келиб джатханлай,
Ол да барыб аны эрнин джалаед.

Муратчыгъед экисини неси,
Джанчыгъыча кѣре эди аланы,
Школдан къайытыб келе кеси
Айта эди алагъа кѣб хапарны:

„Ма бюгюн мен „беш“ багъаны алгъанма,
Ма къарагъыз, алдамайма, кѣрюгюз;
Бу суратны да ма кесим салгъанма,
Къарагъыз да сиз да багъа беригиз“.

Кёзчюклерин итчик джити джандырыб,
Боюнчугъун да бюгюб бир джанына,
Тилчигинда бери узун чыгъарыб
Кёл алыргъа къараед суратына.

Бузоучукъ'а чюйюрюб эринчигин,
Башдан аякъ суратны ийисгеед,
Сора узалыб къагъытны къыйырчыгъын
Бал тагытыб ол чайнаб башлаучанед.

Кёлю къалыб, Муратчыкъ, ёрге къобуб,
Сумкасына салычу эд суратын,
Кирир эди юйге бираз шош болуб.
Кишиге да айтмагъанлай ушагъын.

Мурат юйге джетер-джетмез экиси
Къобарелле ёрге-ёрге секириб,
Сескеклениб кёзчюклерин джандырыб,
Алчыкъларын юйге-юйге айландырыб,
Сакълаелле, тургъан кибиб тиллешиб.

Чыгъыучанед мычымайын Муратчыкъ,
Хурджунлары дуббур болуб тышына:
„Ач аузунъу, ача кир, сен аманчыкъ,
Ма шекер гырт, бу—санъа, бу да—анъа.“

Кёзюу-кёзюу узатады алагъа:
Бир чыгъарад джумушакъ гырджынланы,
Эки кесиб, экисини аузуна
Бир салады къызыл бишген алманы.

Хурджунлары къуру болуб бошаса,
Ала аны тёрт джанындан тюртелле;
Къарай-къарай, Мурат кете башласа,
Тёртгюллешиб, ала ызындан джетелле.

Мурат айтад: „Энд барыгъыз, ойнагъыз,
Керекди меннѐе дерсими этерге,
Чырт къоркъмагъыз, сизни мен ач эгмезме,
Семиртирме мен окъургъа кетерге.

Доктор болуб малланы багъарыкъма,
Сиз да аланы ичлеринде болурсуз,
Къалайда да мен сизни танырыкъма,
Сиз да мени уа танырыкъ болурсуз“.

1953 дж.

ШКОЛГЪА БИРИНЧИ КЕРЕ

Мен барама школгъа
Айырмагъа окъургъа,
Усдазымы айтханын
Чалыкъламай толтургъа.

Ише мен артха къалмам,
Окъуудача барырма,
Школуму бошаргъа
Усдалыкъ да алырма.

Агъач усда болурма,
Не моторну билirme,
Къралыма джарарча
Джашау джолгъа кирirme.

ЮЙ КЪОЯНЧЫКЪ

Сескекли юй къоянчыкъ
Кемиред къобусданы,
Джашчыкъ бау башда,
Кишдик ныгышда
Марайла аны.

Джашчыкъ сюеди къойнуна алыргъа
Акъ къоянчыкъны,
Кишдик да излейд тёнъеретирге
Къобусдачыкъны.

Къоркъад къоянчыкъ,
Сакъды джазыкъчыкъ,—
Кёбдю джаулары.
Джел шуулдаса,
Ханс шыбырдаса,
Чыгъады джаны:

Къайырылалла мыйыкъчыкълары,
Къымылдайдыла къулакъчыкълары,
Джыйырылалла эринчиклери,
Кёрюнедиле миз тишчиклери.

Ол кѡоркѡа, кѡоркѡа кемиргинчиннѡе,
Кѡызыл гугурук кѡанатын кере,
Джетиб сермеди кѡобусдачыгѡын.
Кишдик да кѡалды,
Джашчыкѡ да кѡалды,
Кѡоянчыкѡ кѡачды, алыб башчыгѡын.

1958 дж.

МУРАТЧЫКЪНЫ ДАРМАНЫ

„Джел болгъанды санларым“, — деб
Джатады Сурат,
Бушуу этиб, мадар излей
Джашчыгъы турад.

„Кюн ачылса къобарма“, — деб
Сурат кёл этед,
Джукъ айтмайын кюнню излей
Джашчыгъы кетед.

Кюн да тийиб бир заманда
Юйню джарытды,
Къуанч аллы болуб джашчыкъ
Бери къайытды.

„Анам, турчу энди, — деди, —
Кюнню келтирдим,
Бир джартысын алыб келиб
Юйбюзге ийдим.

Ананъ ючюн излей эсенъ, —
Деди кюн меннъе, —
Булутланы ёхдем джырыб
Барайым сеннъе“.

КЪЫШ

Акъырын, акъырын къысыла келиб
Суукъ бир джолда аллыбызгъа чыкъды,
Дженъибизге, джагъабызгъа кириб,
Ол бизни тоз къабугъуна тыкъды.

Аны эшик аллыбызда къоюб,
Ашыгъыш юйлерибизге кирдик,
Эртденбла уа къарагъаплай къобуб,
Башха къабха киргениш кёрдюк.

Ол кеси да тёзалмайын къалтыраб,
Чыммакъ акъ тонну кийген эди кече,
Акъмыйкъ акканы да аллына къараб,
Эски джылдан джанъы джылгъа кёче.

1958 дж.

БИЛЕМИСЕ СЕН?

Сени джюрютген гефтеринъ,
Окъугъан китабларынъ,
Кеси аллына чыкъмагъанын
Билемисе сен?

Талай ишчи тохдамай,
Къарыуларын аямай,
Сени ючюн ишлегенин
Билемисе сен?

Кими бурады чархны,
Кими кесиб агъачны,
Этгенлерин къагъытны
Билемисе сен?

Айла, джылла олтуруб,
Башлагъа да чал уруб,
Сеннъе китаб джазылгъанын
Билемисе сен?

Хар харифге ийилиб,
Аланы кебге джыйыб,
Ишчиле китаб этгенлерин
Билемисе сен?

Бары сени суйгенден,
Игилик излегенден,
Джан, сан да аямагъанларын
Билемисе сен?

Бу затланы эскермей,
Китабынъа эс бёлмей,
Джырта, ата айлансанъ,
Аман окъуучу болсанъ,
Киши да разы болмаз,
Билемисе сен?

1938 дж.

СЕНИ УСДАЗЫНЪ

Кечелери кетедиле джукъусуз,
Кюндюзюнде дерсге таукел кирирча.
Сен джукъулайса—ол олтурад тынъысыз,
Мадар излей сениъе тынч билдирирча.

Бир-бирде, сен эс бѣлюб да кюрешмей,
Ала-чула анъылайса дерсинъи,
Ол'а уллу билимин да кѣбсюнмей,
Окъугъанын тохдатмайды кесини.

Сен сан этмей, тефгеринъде джазгъанынъ,
Халат ие, ашыкъ-бушукъ чанчакълай,
Билемисе, аны бек джарсытхайн
Бир солурукъ заманын къоймай, урлай.

Дерсни юсюнде тенъинъ бла сѣлеше,
Не да сюзюб кѣзюнъю терезеге,
Айтылгъанны ала-чула эшите,
Заран алсанъ, дерсни билмей, кесинъе,—

Уллу бушууд ол сени усдазынъа,
Башха бушуу алай тиймейди анъа,
Таб кесилиб тюшсе да аны саны
Къыйналлыкъды андан джалкъаулугъунъа.

Аны ишинде жанъыз бирди мурагы:
Халкъ суйерча джолгъа сени салыргъа,
Сен джашасанъ, джашар усдазны аты,
Терс джол алсанъ—ёлюм ашхыды анъа.

1953 дж.

ТУУГЪАН КЮНЮНЪЕ

Э.

Онбеш кере келеди туугъан кюнюнъ,
Энтда келсе да ол джюз, минъ кере,
Ал кюнюнъча боллукъду меннъе бюгюн
Хар джыл сайын ана кѣлге кюч бере.

Ким биледи, ол кюнюнъе джашауда,
Мен болмайын, башхала бла гюбесенъ,
Болма салкъын мени табмай къатынъда—
Сен ёлмесенъ, мен да саума, билесе.

1957 дж.

СЕНИ ДЖАШАУУНЪ БАШХАГЪА ДА БОЛУШСУН

Хар адам керекди джашаргъа алаи,
Аны кѣргенде ким да джарырай,
Ёлсенъ, кетсенъ да сени унутмазлай,
Къартха, джашха да айтыб турурай.

Сен сагъынылсанъ джюрек джылыныб,
Тышылар киби кѣбле джынылыб,
Кюн сайын халкъгъа аш-суу апатыб,
Хар бирине бир махдау сѣз айтыб,

Кимге ышарыб, кимге джан басыб,
Тургъаниъа бир да болмайды насыб.
Керти сый келед, билсенъ джашауну,
Джашауда орнууъу, эм тюз атлауну.

„Кесим“ демейин, билсенъ башханы,
Сениъеча анъа да керек джашауну.
Биреуню энъишге, биреуню ёрге
Кѣрмей, адамгъа къарасанъ бирге.

Адамны кѣрюб болмаса адам,
Орунсуз болад джашауда тамам;
Андан насыбсыз бир адам болмаз,
Аты иги бла бир джерде айтылмаз.

1955 дж.

ТУТАЛЛЫКЪ ТЮЛДЮ ХАЛКЪНЫ

Кетеме деб туююб ол кёзюн, къашын,
Кийимлерин ашыкъ-бушукъ джыяды,
Учхун кибиб бети агъарыб джашчыкъ
Атасына бек ахсыныб къаранды.

Кесине аз табсыз джашау болса да,
Сабий ючюн джарашыулукъ этмеген,
Ол адамы ассысына ушайды,
Сабий бушуу джюрегин эритмеген.

Кеси ючюн джашаса адам дуняда,
Не затхады джаратылгъаны аны?
Юйдегисин тута билмеген, къайдан
Туталлыкъды керек кюнюнде халкъны!

* * *

Къуанчынъа къуаныргъа билмесенъ,
Сен сюйерге билалмазса джашауу.
Джашауу да кесинъ чегиб кёрмесенъ,
Боллукъ тюлдю сеннъе дуня татыулу.

1957 дж.

ДЖАЗНЫ КЮНЛЕРИ

Тау башладан ёзенлеге суула саркъыб,
Джер юсюнден тарайдыла кыш тюрсюнню;
Бир-бирине джол бермейин ашыгъышыб,
Чабадыла алгъышларгъа джазгъы кюнню.

Къара джерден джашил кырдык гуады,
Къаты бла озгъанланы сукъландыра;
Кюнден-кюннъе юйрей ол кёб болады,
Ышарады малланы джутландыра.

Терекледе джырлайла къаңатлыла,
Билдирелле чегетни уяинъаның;
Алагъа эришген кибик, кызла, джашла
Таралталла джазгъы иште джырларын.

Санла ойнайла, келин келген тойдача,
Кёзле кюле, бир-бирлерин инакълай,
Къан тебеди уруб баргъан къобанча,
Джигерликге учундура, тохдамай.

Джаз кюнледе кёк кюкюреб джашнаса,
Джерни бетин кыш джукъудан уятыб;
Мен сюеме биринчи джанъур гамса,
Тамчылары кыш бетини аязытыб.

1940 дж.

ТЮЗ АДАМЛА

Кими зарлыкъдан,
Кими осаллыкъдан
Менъе сѣгюшле гизгенлеринде,
Ашамасын деб,
Джашамасын деб,
Джюрегимден миндеуле юзгенлеринде,—

Акъылы толу,
Халы огъурлу
Къаумланы да сынадым, кѣрдюм;
Къадама кибик,
Хауа, суу кибик,
Джашау ну тутуругъу болгъанларын билдим.

Ала ёмюрде
Сени бир джерде
Тюлдюле учуз этдирлик кишиге;
Аллайла ючюн,
Ал джашау ючюн
Сѣзчюлени сан этмей ишле.

1958 дж.

КЕРТИ ТЕНЪ

Бир джерде олтуруб,
Аракъы ичген,
Биреуню аманлаб,
Андан тил этген,

Инджилген кюнюнъде
Сени танымай,
Аягъынъ тутса,
Сеннъе джагъылгъан,

Кёзюнъден алдар
Сёзлени айтыб,
Ызынъдан къара
Сабанны тартыб.

Къара джюрекде
Тутуб зарлыкъны,
Излеген хаман
Сеннъе аманлыкъны,

Ол тюлдю сеннъе
Шохлукъну тутхан,
Аны сыфатыд
Адамгъа ушатхан.

Адамны ашхысы
Сеннѣ махданмаз,
Бир артыкъ сѣзню
Биреуге айтмаз.

Керекли джерде
Чыртда аямай,
Кѣб ашхылыкъла
Этер кыызгъанмай.

Джанъылычынъы
Кѣзюньден айтыр,
Иги ишинъе
Керти кыуаныр.

Не аракъыгъа,
Неда ачхагъа,
Ёмюрде сатмаз
Сѣзюн алагъа.

Къадама кибик
Шохлукъну тутар,
Къралы ючюн
Чынъ алгъа къобар.

Аллай адамны
Болад санаргъа
Керти да тенънъе
Эмда адамгъа.

1957 дж.

Къулакъ юзюлюб, джар оюлуб башлагъанлай,
Къаллы джауча ырхы джолгъа айланнъанлай,
Джолда тургъан бир къызчыкъны къутхарыргъа
Бары бирден юрюлдюле адамла,
Сан этмейин кеслерини джанларын,
Сакъладыла алдагъы джашауларын.

1958 дж.

СЮЕМЕ ДЖАШАУНУ

Къуанама джерден чыкъгъан ханслагъа,
Кёкде айлангъан эркин къанатлылагъа,

Ышарама джюрекден мен алагъа,
Дуня джашаугъа кёл сала, учуна.

Кюн чыгъады эртден сайын бизни ючюн,
Джашнатыргъа джарыкъ бериб джерни юсюн:

„Бир-биринъи суйюгюз, урунугъуз,
Къара тутмай, эгеч, къарнаш болугъуз.“

„Кечегиз да кюндюз кибик джарысын,
Джюрегигиз мыдах болмай къуансын,“ —

Деб ай кёкде кече сайын ырахат
Джарыкъ теге, арымайын айланад.

Ай да кюн да билмейдиле солууну,
Тынчлыкъ табыб бир кесек олтурууну,

Ёмюрлери халкъгъа джумуш этелле,
Ол себебден, арыгъанны билмейле.

Джашау бизге кёкюрегин ачады,
„Сизникиме, алыгъыз, — деб сакълайды.“

Сизге деб джаратылгъанма дунягъа,
Джашай билмеген айыб этмесин манъа.“

Тартынама мен кѣб джолда кесимден:
Джашау манъа мынча джубанч бергенлей,

Менден‘а ол не игилик кѣргенди,
Меннѣе не ючюн кесинде орун бергенди...

Мен сюеме джашау кюрешча болса,
Багъасы уллу, сыйы миикде турса,

Къоркъмай анъа ие болуб туругъа,
Аны халкъгъа керек джары буругъа.

Ёлюрге мен алай кемсиз къоркъмайма;
Ол кюнюме таукел атлаб барырма.

Нени къоюб кетерикме джашаугъа,
Айтмаз кибик киши атымы аман бла?!...

Олду мени сагъышым кече кюн да,
Муратым да, ишим да, джашауум да.

1956 дж.

Н. А. ОСТРОВСКИЙГЕ

Джер джюзюнде джашагъан джаш къаумла
Аладыла хар ишинъи юлгюге,
„Къурчну къалай къатханын“ окъуй, ала
Хазырлайла кеслерин кюрешлеге.

Ненча ёмюр бизден саркъыб озса да,
Байракъ болуб алларында барлыкъса,
Тул-тубанча сен окъуучуларыны
Кюреш джолгъа къурч кирик къатдырлыкъса.

1957 дж.

СИБИРЬ ЧАКЪЫРАД, БАРАЙЫКЪ

(Джаш тёлуге)

Узакъ Сибирь энди джуукъ болгъанды,
Хыны Сибирь энди джумушагъанды.
Къутсуз Сибирь энди къут, бет алгъанды,
Къучакъ кериб, „келигиз“ деб сакълайды.

Чегетини башы кёкге джетеди,
Чыбчыкъланы ол хыликге этеди:
Чыгъалмайла ала андан миикге,
Аджашалла аны ичинде киикле.

Къалынлыгъы къалынд чыкъгъан кырдыкдан,
Базыкъдыла тереклери тауладан.
Хорлаялмаз бизни мычхы, не балта,
Деб самаркъау ышарадыла ала.

Акъ хотагъа чырмалгъанды беллери,
Тешмейдиле ол кийимни ёмюрлери.
Джаз келгенлей ол бир кесек къаралад,
Ёлюрге джетиб дагъыда эс джыяд.

Тамырлары ётгенд терен узакъгъа,
Хошкелди айта анда джатхан байлыкъгъа,
Чегет айтад: „Джатырахат энтда сен,
Сеннъе киши джибермей сакъларма мен“...

„Болду энди, керек тюлдю меннѣе джакъ,
Сюѣ эсенъ мени орнума кир да, джат.
Мен излеѣме кюн жарыкъгъа чыгъаргъа,
Кѣб зат бла халкъларыма джараргъа.

Азмыд менде алтын, кюмиш, ташкѣмюр,
Джарамайын кетди менден кѣб ѣмюр,
Айыб тюлмюд байлыгъыма кѣуаныб,
Былай турсам джашаудан артха къалыб.

Сиз дуняны хар кюн сайын кѣргенлей,
Къралгъа кереклигизни билгенлей,
Дюнъюрдетиб меннѣе хапар билдириб
Тыйыншы эгиз болушургъа ишге кириб.

Меннѣе синъенд эркинликни тылпыуу,
Унутмайма декабрист къаумну.
Аллай кѣбле халкъ ючюн кюрешдиле,
Бери келиб кѣблери джан бердиле.

Джыламукъла сугъаргъандыла мени,
Къан ызлары къалгъанд менде кѣблени,
Ол кюнледе мен кючлю ант этгенме,
Насыбыма, энд муратха джетгенме.

Джаш къаумду уллу джашау ишлерик,
Аллындагъы сыйлы ишни биширлик,
Кенъ къучагъын ачханча ана балагъа,
Мен кергенме ѣшюнюмю алагъа.

Келигиз сиз бери, джашла эм къызла,
Орнатыгъыз фабрикле, заводла,

Алыгъыз сиз байлыгъымы барысын,
Мени ырысхым халкъыбызгъа джарасын.

Мен сюеме юйленсегиз барынъ да
(Аналаны муратыд ол къачан да).
Кенъ Сибирде сабийчикле ойнасынла,
Уллу болуб школлагъа барсынла.

Ачы аязны алагъа джетдирмезме,
Къар боранны алагъа келтирмезме,
Къарарла ала къалалача школладан,
Джашарла юйде кюн таякъладан толгъан.

Хыны тюлме мени эбиме тюшгеннъе,
Не халим да тюрленникди билгеннъе,
Хатерлиме меннъе салыб келгеннъе,
Бек чомартма меннъе эсин бёлгеннъе.

Кёб джылланы мен термилиб сакъладым,
Ырысхымы мен байладан джакъладым,
Уруннъан халкъ, ал энд мени къолунъа,
Бур неми да коммунизм джолуна“.

Кёкюрегин ачыб къучакъ кергенлей,
Терекле да аудадыла биргелей,
Кёзлеринъи сыйлы затла къаматыб,
Шыякы чыкъды, тышына мыллык атыб.

1956 дж.

КОЛХОЗ КЪЫЗ

Кимди айча джарытхан,
Кимди кюнча джылытхан,
Сурат кибики ариудан
Кёзлеринъи къаматхан?!

Ол'а колхоз къызчыкъды,
Бизни къаракъашчыкъды,
Выставкагъа баргъанды,
Анда орден алгъанды.

Танъ атмайын къобады,
Колхоз тюзге барады,
Ийнар айта, кюу айта,
Ишин да къоратады.

Суу, таушун тохдагыб,
Анъа къулакъ салады,
Ауазы, къонъурауача,
Булбулланы озады.

Кюзгюча, аны бетинде
Сен кесинъи кёрюрсе,
Аны накъырдасына
Кюле-кюле ёлюрсе.

Чибинле басыннъанча
Бал таракъны юсюне,
Джашла джашау бермейле
Письмо джаза, кюйсюне.

Ол ишлеб тебресе,
Аны киши озалмаз,
Аны бла тебсерге
Киши да тенъ болалмаз.

Ол айтады: „Барлыкъма
Ишде мени озгъаннъа,
Къалын орнуна манъа
Чемерлигин ачханнъа.

Къайын анамы уа мен
Уллу разы этерме,
Берне орнуна анъа кѣб
Иш кюнлени элтirme.

Къайын къызымы уа мен
Звенома салырма,
Чебген берир орнуна
Чаганы алдырырма.

Тил туталлыкъ туююлме,
Мени аллыкъ эсгерсин,
Аны ючюн бир адам да
Манъа айыб этмесин.

Насыб джашау, кѣресиз,
Сѣлешдирел тауланы,

Джер тубюнде байлыкъны,
Кёкдеги булутланы.

Бу джашауда селешмей,
Тураллыкъмыды адам?
Селешмейин турурча
Алгъын бар эди заман.

Къыйынлыгъынъ кёб болса,
Селешмей да турлукъса,
Джюрек насыбдан толса,
Тил тутуб тураллыкъмыса?!

Мюйюшде да къубулмам,
Тарды асыры ол манъа,
Кенъ тюзледе юреннъен
Къайдан сыйынсын анъа.

Халим ма былайд мени,
Ушатмагъан къаллыкъды,
Келин этген'а мени,
Кёрюрсюз, къуанныкъды.“

КЪЫЗЛА БЛА БЕКМЫРЗА

Келед Бекмырза,
Хайдагъыз, къызла,
Бир иш къояйыкъ.

Не берлигине,
Не этерине
Биз бир къарайыкъ.

Зымпыкъ Бекмырза,
О, тели къызла,
Не табарыкъды;

Ишлерге эринед,
Юй-юйге киред,
Сёзю омакъды.

— Кюн ашхы болсун,
Иш къолай болсун, --
Деди Бекмырза.

— Сен ариу сёзлю,
Сен кука кёзлю,
Кел, — дейле къызла:

Сенеклени агыб,
Ишни тохдатыб
Къойдула къызла.

Бир, бети агъарыб,
Бир да къаралыб,
Джунчуйд Бекмырза.

Кёб заман кетди
Бюгюннъе джетди;
Ол тынчаяды.

Тойланы санай,
Къызланы марай,
Ол айланады.

Пырх-чырх болдула,
Къушмушландыла
Бу налат къызла.

— Кёзюу мендеди,
Къалыгъыз, — деди
Кете Бекмырза.

Чыкъды Аминат,
Сёзге усдаракъ,
Бекмырза таба:

— Ма джети къызбыз,
Эрши да тюлбюз,
Эг бизге амал.

Сени суйгенден,
Бек термилгенден
Биз азгъын болдукъ.

Сени тыяргъа,
Тансыкъ алыргъа
Биз ишни къойдукъ.

Джети суйгенни,
Сени ючию ёлгенни
Сен мыдах этме.

Джети юлюшден,
Бу бичен ишден
Сен джаллаб кетме.

Не джюрегинъи
Юлеш джетиге,
Хар бирибизге.

Юлешалмасанъ,
Джетдиралмасанъ,
Дырын джый бизге.

Бир, бети агъарыб,
Бир да къызарыб,
Джунчуйд Бекмырза.

Къуршалаб аны,
Сынчылаб аны,
Сакълайла къызла.

Къара булугча,
Джауумлу кюнча,
Ол салпыланды.

Джуаб эталмай,
Кёз кёлтюралмай,
Сенекни алды.

Санлары оюлуб,
Къызланы къюуб,
Дырыннъа кирди.

Кеси аллына
Хыны эте алагъа,
Ол былай леди:

— Ма юйгиюз къуруб,
Барынъ джыйылыб,
Иймей джолума.

Бу исси кюнде
Темир сенекни
Бериб къолума.

Кеслери олтуруб,
Ушакъны къуруб,
Кюлелле манъа.

Не джазыкъсыныу,
Неда уялыу
Джокъду былада.

От тюшге эди,
Ма кюйге эди
Сюймеклигигиз.

Бююннъе дери
Суймейин мени,
Энди джетигиз

Меннъе къадалыб,
Ортагъа алыб
Неге сынайсыз,

Кишдик чычханны
Марагъан кибик,
Неге марайсыз... —

Деб кеси аллына,
Дырыннъа узала,
Къайгъыгъа кирди.

Сора ёчешиб,
Бек гёджебсиниб,
„Кёреик“, — деди.

Къулагъы алада,
Джаны дырында,
Ишлейд Бекмырза.

Харх этедиле,
Тынчаядыла
Салкъында къызла.

Ийнар айталла,
Кюлелле, ойнайла
Узакъда къызла.

Солууун алмай,
Тери тохдамай,
Ишлейд Бекмырза.

Джюрек джылыныб,
Бир тюрлю болуб,
Къаралла кызла...

Солууун алмай,
Тери тохдамай,
Ишлейд Бекмырза.

Кюлкюню кююб,
Эслерин бёлюб,
Къаралла кызла.

Анда башында,
Къадалыб дырын
Джыяд Бекмырза.

1957 дж.

НАСЫБ НЕДИ?

„Ай насыблы уа бир иги джашайд,
Ишлемесе да, суйгенин ашайд.

Терими тегюб ишлерик болсам,
Андан игиди, таб ёлюб кьалсам.

Акьылы болгъан ишлемез кьаты,
Ким этерикди, айт ишни артын...“

Мени кёлюмю суйсенъ билирге,
„Ишлемей аша“ деселе тенъле,

Санарыкъ эдим аны ёлюмге,
Туумагъанд дерге боллукъ эд меннъе.

Насыб деген нед, бир айтчы аны,
Насыбы бармыд тынч ашагъанны?

Хайырынъ тиймей ара джашаугъа,
Болаллыкъ тюлсе насыб табаргъа.

* * *

Джашауда тири сен алгъа атла,
Бир кюнюнъю да бошуна ашырма;
Ишни эбине гюш, юрен хар затха, —
Ишлемейин'а бош сый чакъырма.

1941 дж.

ТЕНЪИМЕ

Тенъим, адам джашауда
Тюбейди кѣб затлагъа,
Сѣгюшге, не махдаугъа,
Хайыргъа, не хатагъа.

Кимни атасы ёлюр,
Кимни ийилтир ёмюр,
Кими заукълукъ кѣрюр,
Ким джанъылыб ёкюнюр,

Бушууунъу билдирме,
Сен башханы кюйдюрме,
Заукълукъну джиберме,
Сен башхагъа синъдирмей.

Къыйынлыкъ сениъе джетсе,
Белинъи джерге ийилтсе,
Башынъы кѣлтюр ёрге,
Эсинъи иймей серге.

Ишге джибер эсинъи:
Анъа берсенъ кесинъи,
Ол аздырмаз башынъы,
Чыныкъдырыр санынъы.

1953 дж.

ТЫШЫРЫУЛАНЫ СЪЕЗДИНЕ

Бююн сизни съездигизни алгышлай,
Узакъ джерден исси салам иеме;
Аны ишине сизни бла къатышмай
Къалгъаныма мардасыз инджилеме.

Болмасам да биргегизге алайда,
Къуанчыгъыз уллуду бек, билеме,
Ма ол къуанч джюрегими джылыта,
Сизни тенъли ышарама, кюлеме.

Эшик бети кърмей таулу тышырыу
Кѣб тѣзгенди ыйлыкъ, бедиш сѣзлеге;
Не джанындан да чыгъыб анъа буруу,
Ау атылыб тургъанд дугъум кѣзлеге.

Къыркъ джаны бард къызны деб ата кюйде
Бел кѣлтюртмей аны къыллагъандыла,
Чачы узун, акъылы джокъ деб эрде
Таякъ тюбден чыгъармай тургъандыла.

Тышырыу энд тенъ болгъанды джашауда,
Хар иште да толу орнун алгъанды,
Чачы узун болгъанча акъылы да
Алай узун, алай тереи болгъанды.

Ленин берген сыйны миик тутугъуз,
Айтдырыгъыз иште сиз атыгъызны,
Юйюгюзде сыйлы ана болугъуз,
Джашау джолда табыб муратыгъызны.

1957 дж.

КЪАЛМЫКЪ ТЫШЫРЫҪҒА

Сени юсюнден Пушкинден иги
Джазарыкъма деб алмайма къалам,
Айтыргъа излеб тюз джюрегими
Иеме сеннѐ эгечлик салам.

Джырым кѐб джашар деб да базмайма —
Керекди уллу чемерлик анъа,
Алай'а хар бир къалмыкъ юйюнде
Базама толу орун табаргъа.

Унуталмайма къарт къалмыкъ амма
„Къызым“ деб мени убба этгенин,
Унуталмайма къалмыкъ пионерчик
Гокга хансланы меннѐ бергенин.

Мен джукъ да тюлме. Билеме аны —
Халкъым ючюн кѐрдюгюз мени.
Къалмыкъ халкъыны сыйы ючюн мен да
Убба этдим, къарт амма, сени.

1958 дж., Элиста.

Насыблыгъа санагъан кюн кесими
Артыкъ да бек мыдах болад джюрегим,
Сау дунягъа бѣлеме мен эсими,
Джетерикча барына да тилегим.

Амал табсам, мендеги аз насыбны
Юлеширем онъсузгъа хар къалайда;
Барыбыз да бирден табсакъ ол затны,
Санарыгъем кесими насыблыгъа.

1940 дж.

АРНУ СЁЗДЕ АУРУУ ДЖОКЪ

Джашау татлыды, джашау сеирди,
Алай'а кёб адам аны эскермейди.

Ёлмезге ким да сюйед, билебиз,
Джашар ючюн'а аз зат этебиз.

Бардыла бизде энтда адамла,
Джашауда осал, терс атлагъанла.

Сёзню, къайгъыны излейдиле ала,
Джюрекде къара туталла ала.

„Эршиди кызынъ дегенди манъа,
Тохда кёрюме, не этсем да анъа...“

Деб эртденбла халкъны арасында,
Беишле салыб башларла санъа.

Чёбню кёлтюрсенъ, къайгъы тюбюнден
Чыгъыб тереннъе барад теренден.

Сынагъанды халкъ кёб кыйынлыкъла,
Боллукъду энди, къой, сёзню ташла.

Ишге, джашауҗа ая кесинҗи,
Хырт-мырт затлагҗа бѣлме эсинҗи.

Тамада эсенҗ ишлеген джерде,
Амалсыз керекмид хыны этерге?

Ариу сѣз алад не аурууу да,
Хыны сѣз беред джюрекге кҗара.

Эсириб келиб, туююб кҗагынын,
Керекмид алыргҗа сабийни джанын?

Тохдаса эди гурушха, даур,
Джашау тиймезед адамҗа аур.

Бош кҗарантхала кѣзге тутмайын,
Сѣлеше билсенҗ, намыс атмайын,

Кҗалыред ненча джюрек орнунда,
Туаред ненча кҗуанч алада.

Сѣзге кҗыйналыр орнуна адам.
Талай игилик эгеред адам.

Бары джюрекге тиелле ала,
Ёмюрню чимдеб юзелле ала.

Кеси-кесине ким да ант этсе,
Ётюрюк затны айтмазма десе.

Эшитген сѣзге сѣз кҗошмагҗанлай,
Кҗойса ичинде аны айтмагҗанлай.

Аяб джюрюсенҗ сен башхаланы,
Аялу боллукҗса, эскер сен аны.

1957 дж.

АЙТ

Кѣб сѣлешдинъ сен, тарыкъдынъ, нек?
Сормай кесинъи танытдынъ, нек?
Джюннѣе тюшген таукъ кибикъ къатышханса сен.
Кесинъи ариулаб, къатынынъы аманлайса сен.

Кюрешесе бегитирге айтханынъы сен.
Болумсузгъа сылтау хазырды, билемисе сен?
Къатыным хый-мыйды дейсе, нек?
Окъумай къалгъанды дейсе, нек?

Нѣгер тюлдю меннѣе дейсе, нек?
Кесинъи уа уллу кѣресе, нек?
Айырылама андан дейсе, нек?
Башханы алама дейсе, нек?

Аны сен джолгъа салыргъа болушдунъму? Айт!
Окъутуб билим алыргъа юретдинъми? Айт!
Кѣлтюрдюнъмю аны сыйын? Айт!
Сыладынъмы аны кѣлюн? Айт!

Окъа ишлей билмеген, джюн ишлейди, бил!
Къатын джюрюте билмеген, сер этеди, бил!
Адамны аманлагъан кеси аманды, бил!
Керек джерде кѣлтюрмеген, кѣлтюремди, бил!

Джашауун къатышдырыб, тарыгъыучу, бил!
Ол терслигин биреуге атыучуду, бил!
Акъыллы адам ёмюрде гарыкъмайды, бил!
Терслигин ол кесинде таба биледи, бил!

Джашауундан тарыкъгъан адам тюлдю, бил!
Андан эрши кишиге джукъ кёрюнмейд, бил!
Джашаууну иги этерча не зат этдинъ? Айт!
Этмегенлей гарыгъыб, не зат табдынъ? Айт!

1956 дж.

БОЛЬНИЦАДА

Къоркъа ушайса да кесинъи берирге
Сакъ докторну алдаулукъсуз бычагъына?!
Инанмайма мен “къоркъмайма ёлюрге”
Деб, сезде къургъакъ айтычу къаумгъа.

Билеме, ёлюмню келмез къолундан,
Тартыб алыргъа мени джашаудан,
Кесини ишин кесгин айыргъан,
Ким да сыйлагъан усда доктордан.

Бюгюн мен саума Кетди бир кюнюм,
Алай'а толу керекме этерге,
Ёлгенден сора келлик бюгюнюм
Салырча мени игиден эсге.

Ёлюм буаргъа деб къараса да,
Мен хазыр тюлме аны къойнуна,
Кесине къоркъа, ол мараса да,
Айтырымы айтмай, тебмем орнумдан.

1958 дж.

КЪЫТАЙ ХАЛКЪЫНА

Къан тегер ючюн кичиб тишлери,
Аманлыкъ болуб къуру ишлери,

Америкадан келиб Тайванна,
Хазыр болалла сенне чабаргъа.

Бир джанъыз джауну келмез къолундан
Тайванны алыргъа къытай халкъындан.

Окъ бла тобдан джанъур джауса да,
Джер бла кекню къатышдырса да,

Джауну боллукъ тюлд хорлар мадары—
Сизни блады совет халкълары.

Кермегенд киши тюзлюх хорланыб,
Бирлешен халкъны иши джукъланыб.

1958 дж.

УШАКЪ

Къулагъым бла эшитиб,
Кёзюм бла кёргенни,
Сеирсинирек болуб
Джазама бу сёзлени.

Экеулен тюбешдиле
Джарыкъ болуб бетлери,
Бек тюрлю сёлешдиле
Чалыб-чалыб тиллери.

— Алан, ты къайдан чыкъдынъ?
Пропал кёбден бери,
Сеннъе алай тансыгъем,
Что сен ийнан, тейри....

— Да что думаешь? Мен'а
Сенден азмы болгъанем,
Только, заман табмайын,
Келалмайын тургъанем.

Энди домуму сатдым,
Короваларым турад,
Потом, сора, былайгъа
Тюшергед менде мурат“.

1955 дж.

ПОЭТЛЕ БИР КЁБ БОЛУБ БАРАЛЛА

„Поэтле бир кёб болуб баралла“
Деб эшитеме кёбледен,
Не затчыкъны да джыргъа салалла,
Сермейле сёзню тёббеден.

Тюзд айтханлары. Кёбдюле ала.
Биз аны огъургъа санайбыз.
Алгъын тар джашау джылатхан эсе,
Биз'а насыбдан джырлайбыз.

1958 дж.

ТЫЙЫНШЛЫ ТЮЛДЮ ПОЭТГЕ

Зарлыгъынъ ючюн дерт излемейме —
Тыйыншлы тюлдю поэтге,
Кеси уятынъ кесинъе, дейме,
Тынчлыкъ бермесин ёмюрге.

1958 дж.

ИЧГИЧИНИ КЮНЮ

Олтуралла юч эркиши. Столда
Талай шыша тёнъеребди алларында.
Юслерине тегюлгенди ашлары,
Табакълагъа къабланнъанды башлары.

Силегейле агъалла саутлагъа,
Адамла деб айталмазса алагъа.
Малла чакълы эскерелмей кеслерин,
Ташлабдыла ол адаргы эслерин.

Къуядыла тамакъдан табылгъанны,
Айландырыб бери къусалла аны.
Алам деген сыйлы атны джюрютюб,
Аны теблеб, сылыкъ сыфатха тюшюб,

Адамлагъа къошулургъа джарармы,
Аны юсюнде сый ышаны къалырмы?!
Адамлыгъын адам кеси бузады,
Кирсиз джашауну кир джолгъа бурады.

Аминатды бирлерини къатыны,
Къан ышаны джокъду бетинде аны.
Къабанлача алагъа джумуш этед,
Кереклисин табмайын ол инджилед.

Ма эки кюн тынчдыгъы болмай аны,
Бу инсанлагъа джумуш этиб тургъанлы.
Кир сёлеше, анъа эри джекиред:
„Табханынъы келтире кир бери,“ -- дейд.

„Терк болмасанъ, билесе джетеринъи,
Къан ырхымдан толтурурма этинъи“...
Сора айланыб ичгичи тенълерине,
Махданады „джигитлигин“ кёргюзе:

„Тышырыуну аякъ тюбде гутмагъан,
Аны уруб къанын къуюб турмагъан,
Эркиши гюлд, ийнаныгъыз сиз меннъе.
Санамагъыз тышырыуну нёгерге.

Тышырыугъа оноу соргъан телиди,
Тышырыу деген адаммыд, ол неди!...“
Не атасын, не анасын къоймайын,
От чагъады намыс, адет болмайын.

Нёгерлери ауа-сауа, ынъычхай,
Кетедиле абына, майрыш атлай:
Арыб, талыб олтургъанед Аминат,
Алыннъанча джетди эри ол сагъат.

„Не зат ючюн олтураса, гаджи, сен?!
Ёлтюрмейин къоймам сени бюгюн мен.
Тенълериме иги джумуш этмейин,
Тургъанса сен бурунларын сюртмейин“...

Деб кёзлерин джийиргеншли джандырыб,
Къулакъларын эшекча салындырыб,

Гыбытын да бѣчке кирик чыгъарыб,
Келди аллына шышаны кѣолгъа алыб.

„Шоб“ деб берди шыша бла бетине,
Табаны бла урду кѣкюрегине,
Субай снын кюлтюмледен голтурду,
Кеси арыб тохдагъынчы аны урду,

Юйню ичинде саут-саба кълмады,
Агыб ийиб ол кълтынын урмагъан.
Джакълыкъл излеб Аминат анъа барса,
Бекден да бек кюрешед ачытыргъа.

Сабийлери кълсыдырылыб джер-джерге,
Кълчырыкълдан аладыла биргелей.
Джюреклери чартлаб чыгълыб кетеди,
Челек, аякъл алагъл да джетеди.

Сылыт болуб, арыб ол эм аргында,
Ауду оруннъл солууун кючден ала,
Джатыб тургъланлай кълсады юсюне,
Костюмуна баразала тюшюре.

Аминатны сау джери джокъл юсюнде,
Сабийчигин кълты кълсханд кълйнуна,
Джылайдыла экиси да таралыб,
Бу зорлукълну кѣлтюралмай кълйналыб:

„Саным тюлдю, джюрегимди джаралы,
Джугълу кълмай бошалгъланды кълралыб;
Кълан джыламукъл тюшед мени кѣзюмден,
Кълан ырхымла тюшелле джюрегимден.

Замансызлай башыма мени акъ урду,
Сабийлерими кюню мугур болду“,—
Деб Аминат бек тыгъылыб джылайды,
Талай заман бу азабны сынайды.

Тюшедиле Аминатны эсине
Эри бла татлы джашагъан кюнле,
Келиученед ол ашыгъыб юйюне,
Ишден бошаб, ариу ышара, кюле.

Олтуртуред сабийлерин къойнуна,
Болушуред юйде этиллик затлагъа;
Эси кетиб ишине, джашаууна,
Сакъ эди ол сабийге, къатынына.

Не кюн кесин ол ичгиге алдатды,
Адамлыгъын аны бла къоратды.
Ишияден да ол тышына атылды,
Ма энди уа джукъгъа саналмай къалды.

Алай‘а ачха габады аракъыгъа,
Болмаса да джугъу юйде ашаргъа,
Кёб кере аны тёнъереб орамлада,
Табыб юйге джыйгъан элле адамла.

Бу адамны бард окъууу, билими,
Не келсин, джокъ кесин тыяргъа джиби.

Бир къышхы кюн Аминатны аллына
Келтирдиле ёлюсюн арба была;
Аны бузлаб табханелле адамла,
Шышаладан толуб хурджунлары да.

1955 дж.

СЕН ТЮШЮРЛЮКСЕ МЕНИ ЭСИНЪЕ

Джюрегим мени дерг гутмайд сениъе,
Атыб кетсенъ да джарагмай тенъе.

Насыблы болсанъ мен бек сюеме,
Менсиз'а боллукъ тюлсе, билеме.

Кюн сайын къатын ала да къоя,
Сен айланаса бетинъи джоя,

Сюйсенъ беишни атаргъа юсен,
Барыб кир, къачма алгъын юйюнден.

Джанъылгъанынъы тартынмай тюзет,
Джашауунъ менме, — сенденми төред? —
Къайыт. Сабийинъ атасын кюсейд.

Сен не джашауда джашаб барсанъ да,
Сен не куканы ийнакъласанъ да,

Иги, не аман бла болса да,
Кече, не кюндюз чакъда болса да, —

Сен тюшюрлюксе мени эсинъе,
Амалсыз чырмау эге кесинъе.

1958 дж.

КЮН САЙЫН ДЖОЛДА

Сен кетдинъ теблеб сабий джюрекни,
Ол'а кюн сайын сакълайды сени.

Хар машинаны аллына къарайд,
Сен машинадан чыкъмасанъ, джылайд.

Теньчиклеринден ол айырылды,
Джаш оюнлары тохдады, къалды.

Эртденден башлаб инъирге дери
Джолдан айырмайд ол кѣзчюклерин.

Кече джатады ашыгъыб ганъа,
Дагъыда аллынъа сени къараргъа.

Кимни къолундан келсин айтыргъа:
„Къарама, джаным, аны аллына:

Сеничалары джер-джерде аны
Сакълагъандыла талай джылланы.

Сабий джыламукъ аны эритмегенд,
Аталыкъ борчун бирине этмегенд.“

Сакълама, джаным, тыйыншылы тюлдю,
Сени талпыуунъ анъа ёкюлдю.
Ол каскачады юйю болмагъан,
Джетген джеринде къона айланнъан.
Энтда барыр да бир джерге къонар,
Дженъил эригиб, аны да къояр.

1957 дж.

* * *

Сен этмечи гурушха джазыучугъа
Кёб джазаса джырла деб суймекликден,
Боллукъмуса ол джылыусуз бир сына,
Огъосе къатымыса сен темирден?

Джазыучу уа суюд джанъыз биреуню,
Байланнъанды джюреги ёмюрге анъа,
Суймекликде терс атламла болмаса,
Алмаз эди аны аллай бир къолгъа.

БУЛБУЛЧУКЪ

Балий терекде,
Туура башымда,
Таза джюрекден
Булбул таралды.

Аны таушу.
Бир кѣкге учуб,
Бир джерге тюшкѣб,
Къулакъ салдырды.

Кѣб осмакълады,
Ол кѣб къарады,
Шыкъырт чыкъмады —
Бек мыдахланды.

Нѣгер табмады
Ол кесчигине,
Кѣб саягыш келди
Аны эсчигине.

Джыры шош болду,
Гили тутулду...
Бек къыйынлашды,
Кѣзлери толду...

Ол кёзюучюкде
Къысха джерчикден
Бир булбул чыкъды,
Мынъа ашыкъды.

Джыр джарыкъ чыкъды,
Насыбдан толду;
Ойнайла ала,
Бирге айлана.

ПИСЬМО

Сюймеклик синъиб, кюйюб барама:
Менъе керекди бир мадар.
Сеннъе ушатыб, айгъа къарайма,
Кечем, кюнюм да болуб зар.

Сеннъе ушатыб гокга хансланы,
Кёзюмю алмай турама,
Сеннъе ушатыб, кюн таякъланы,
Батадыла деб къоркъама.

Аякъ ызынъы тансыкълай, ызлай,
Сен баргъан джерге барама,
Сеннъе ушатыб, тансыкъ алалмай,
Кюннъе таймаздан къарайма.

Къызланы ичинде сен алгъа барыб,
Оноу этесе кёблеге,
Мени джарамы дарманын табыб,
Тилейме джуаб бер меннъе.

ДЖУАБ

Ариу джашланы сен бирлерисе,
(Не джашырыу, мен сени суюдюм)
Алай, ариуну аурууу кёбдю,
Деген сёзню мен сенде кёрдюм...

Джаш джюрегими сенден тыялмай,
Сен болгъаненъ тюшюм, тюнюм да,
Алай'а джашдан, къартдан юялмай
Ишге бон бермей айланаса бюгюн да.

Меннъе ушатыб, къарайма, дейсе
Башыбызда айгъа эм кюннъе,
Кюзгю аллындан бир да кетмейсе:
Къайдан къарагъын эшикге?

Айны ушагама, дейсе, меннъе,
Таныймыса аны сыфатын?
Аякъ ыз излеб къарайса джерге,
Кёгде айгъа къайдан къарагъын...

Гокга хансланы меннъе ушатыб,
Къарайма, дейсе, кюн-кюнде,
Къалай таныйса, сабаннъа барыб
Кёрмей аланы ёмюрде.

Меннѣ тенъ этиб, гокга ханслагъа
Батадыла деб кѣоркъаса,
Эсле кесинъи, исси хауада
Ариулугъунъдан бошарса.

Менден кесинѣ оноу излейсе;
Кесинъ оноу эг башынъа,
Урунса адам дарман табады
Хар бир аурууну барына.

Хар адам сениѣ айыб этеди,
Мен да ичлеринде аланы,
Сюимеклик джара кыйын битсе да,
Заман сау этед джараны.

Бары да сенден юлгю алырча,
Урунурунъу сюеме,
Озгъан сюимекликге ачыу этерча,
Джанъыдан сюерге излеиме.

* * *

Исси кълунъ кълуму къысханында,
Джызылдады башдан аякъ санларым,
Дугъум кѣзле кѣзюме къарагъанында,
Бетим джибий мен да джерге къарадым.

1941 дж.

КИМНИ СЮЙГЕНИ ИГИДИ?

Кюн теббеге ёрлеб ышаргъанында,
„Солугъуз энд,“ деб кычыргъанында,
Джашла олгурдула азыкъ ашаргъа,
Ашны юсюнде бираз джаншаргъа.

— Тейри, бюгюн мен, — деди Бекмырза, —
Ашамасам да къайгъырмам хазна:
Сюнгенчигимден письмо алгъанма,
Сюйюлгениме энд ийнанама.

Андан акъыллы, андан омакъчыкъ
Болмаз бу элде бир джанъыз къызчыкъ.
— Тейри, огъай, — деди бурмачач Ахмат. —
Кишиге оздурмаз бизни Салимат.

Эки уурту эки алмад аны
Чыбыкъ кибики сюеги-саны.
Тебсесе хар ким янъа къарайды,
Ишинден аны юлгю алады.

Къараб къарамындан тоймазса аны,
Ичинъе джутуб къоярса аны...
Солагъай Хамит тынъылаб туруб,
Айтды алагъа ол башын буруб:

— Мени сүйгеним балбегли Хаджар,
Сизникилени барындан маджалд.
Аныча айбат бир кыыз да болмаз,
Анъа урунмагъан бир джаш да болмаз.

Ол'а менича кишини сүймейд,
Менден башхагъа ол эсин бёлмейд.
Къачха деричи мен ишлерикме,
Сора Хаджарымы келтирликме.

Джюрек сүйгенден къалгъа джарамайд,
Андан иги уа бири да болмайд.

ОЙНАТ САНЛАНЫ!

Тебсе, тебсе, ойнатчы санланы,
Харс къагъыгъыз аямай къолланы,
Къысха тартчы къобузну, къобузну,
Кёргюзейк оюнну, оюнну.

Ишде ийле санланы, санланы,
Тойда ойнат аланы, аланы;
Джарыкълыкъды джашауну чырагъы:
Артха турма, сую аны, сую аны.

1956 дж.

ДЖОЛОУЧУЛУКЪДА ЭШИТГЕНЛЕРИМ

Усдалыгъымы танытама деб
Учуруб барады шофер машинаны—
Керти да ол усда кѳреедим—
Багъянагъа уруб, чончайтды аны.

Барыбыз чартлаб чыкъдыкъ ичинден,
Шофер'а болгъанды суу кѳуярыкъча.
Тизилиб сескек кѳарайбыз бирден,
Неге эсе да кѳзюу сакълагъанча.

Ашыгъыб бизге бир кѳатын джетди:
— Не зат аласыз былайда тизилиб?
- Авария,—деб мен джуаб этдим,
Сыннъан кабинагъа кѳарай, иилиб.

Кѳатын ашыгъыб эм артха барды:
— Энд кѳзюу кимникид авариягъа?
Аны ызынданма,—деб, орун алды
Тѳзмейин, чыдамай кѳарайд ол алгъа...

1957 дж.

* * *

Машинагъа миннъен джерде,
Тѣзмей кѣзюу сакъларгъа,
Бир тышырыу мине ёрге,
Къалгъанд къара хахайгъа:

— Бер-беригиз аягъымы,
Къайры алыб барасыз,
Бирими бери бошлаб,
Бирин неге тартасыз...

Тауш этиб машина
Тебреди аллына,
Аузу тамам от чагъа,
Къатын чартлайд барына.

1957 дж.

ДЖОЛЮУЧУЛУКЪ

Джол ачыкъды хар кимге да аллында,
Хар кимни да бард мураты башында,
Муратха джетер ючюн'а джолунъа
Тохдамай бар, боранда неда къарда.

1957 дж.

СУРАТЫМЫ ИЙЕМЕ

Ким биледи, кёб джашланы ичинде
Бу сурат бир тюшюрю мени эсинъе....
Сюймекликден азгъын болуб, эс ташлаб,
Дарман излеб джибереме мен сеннъе.

1941 дж.

* * *

Мени башым хар кимден да аманды,
Билиб бошадым эртде,
Къалай эгерге билмейме
Ол тынъы берирча меннѣе.

1950 дж.

* * *

Биреуню игсин кёрсе,
Кёрмеген кибик этед;
Джанъылыч затын эслесе,
Баям этерге излейд.

Аны ючюн кесине сын чакъырса да,
Ол сыйдан да бармыды анъа фанда?

1958 дж.

* * *

Онбеш джылны кёрмей туруб,
Биз тюбешдик,
Сёлеширге сёз табалмай,
Кёб кюрешдик.
Эм артында ачыкъ болду
Сылтауубуз—
Анча джылны ёсюб тургъанды
Бирибиз,
Аз билимин да бошагъанд
Экинчибиз.

1958 дж.

СЮТ МАШИНАДА

Бизни юйде эртден сайын
Машинагъа
Джыйыладыла къатынла
Сют къуяргъа.
Балчибинча джызылдайды
Сюг машина,
Къычырышыб сёлешедиле
Къатынла.
Хапар излеучюле бери
Бир келселе.
Сагъат джарымны былагъа
Эс бёлселе,
Билирелле Осман кимни
Келтирлигин,
Сагъиг Аминатха письмо
Джибергенин.
Эришгенден Аминат да
Супиятха,
Тюнене сатыб алгъанын
Бир къатапа.
Хар ким Османны тоюна
Къарарыгъын,
Кими кюеу, кими келин

Сайларыгъын.

— Къой, къой, джокъду келинледен
Бир да файда,—

Деди сютюн къуя машинагъа
Абида.

— Мени келиним джукъудан
Бир да тоймайд,

Ашаб бошагъан саутун

Ёрге джыймайд.

Эринчекди, ишни суймейд,

Бетин джуумайд,

Ма, кёресиз, челекни къасмагъын

Къырмайд;

Колхоз ишни чынъ артында

Сюркеледи,

Омакъ болуб джюрюрге уа

Бек суйеди.

Джашым юйде кёзюуде уа

Келин манъа,

Айланады тегерегиме,

Ышара.

— Меники уа къара ишни

Кючлю этед,

Кёк ийнени уа кенделен

Ала билмейд.

— Сиз айтыула боббо-бошду

Барысы да,—

Деди ахсыныб, джыламсыраб

Къарт Забида.

— Мен бир айтсам, эки джуаб

Этед келин,

Табалмайын ма барама

Муну эбин.
Хар кюн сайын тынъылайма
Хапарлагъа,
Бютюн да бек келинледен
Тарыгъыугъа.
Къайсы терсин, къайсы тюзюн
Къайдан билгин,
Орталарына орчагъа
Къайдан киргин.
Иги сагъан, бир тюшюрселе
Эслерине,
Келин болгъан заманларын
Кеслерини...
Иги сагъан, келинле да
Эсгерселе,
Къанын ана болуб кеслери
Кёрселе...
Барындан да ашыкъгъаным.
Неди десенъ,
Ма былайда агигаторну
Бир кёрсем,
Анала да тынъыларелле
Олтуруб,
Келинле да къалырелле
Рахат болуб.

БИЗНИ КЕЛИН

I

Ишими кьоюб,
Джолоучу болуб,
Ашыгыш келдим,

Джанъы келинни
Кёрюрге излеб,
Отоугъа кирдим.

Юйге киргенлей,
Мени кёргенлей,
Ол бетин джабды.

Мюйюшге кириб,
Манъа сый бериб,
Сюелиб къалды.

Олтурама мен,
Сёлешеме мен,
Бек кьошакъланыб.

Сюеледи ол,
Тынъылайды ол,
Бек омакъланыб.

Сагъатны олтурдум,
Сезню таусдум,
Кете башладым,

Бир селешсе деб,
Бир керюнсе деб,
Талпыб къарадым.

Не селешмеди,
Не керюнмеди,
Сау болсун келин...

Аны адебине,
Сый бергенине
Джазылды келюм...

II

Берне юлюш алыб,
Джюрегим джарыб,
Кетдим юйюме.

-- Берне неллайды?
Келин къаллайды?--
Дедиле меннъе.

— Бир ариучукъду,
Ма бир шошчукъду!--
Дедим джуабха.

Кёз келтюрмейди,
Намыс береди
Къартха эм джашха.

III.

Ишден бошамай,
Экинчи кёрмей,
Ма бир джыл кетди.

Сора келинни,
Джуукъну, тенъни
Кёрюрге оноу этдим.

Базаргъа бардым,
Саўгъала алдым
Алагъа элтирге.

Сора бурулдум,
Суу таба турдум,
Андан ичерге.

Джунчуулу болуб,
Терсине туруб,
Табсыз абындым,

Бир тышырыуну
Аягъын басыб,
Кемсиз ачитдым.

„Не адамса сен,
Сылхырмыса сен,
Тентиреб, ауб.

Голчунъа бара,
Джюрекни джара,
Санъа къан джауб,

Меннѣ аумайын,
Мени ачитмайын,
Тиресенъ санны,

Юйюшъ кѣуруймуд,
Джанынъ кѣуруймуд,
Кѣрсенъ адамны“.

Деб меннѣ кѣрааб,
Кѣзюмю мараб,
Бир кѣынъырбурун,

Халкѣны кѣаратыб,
Бизге аралтыб,
Болду ол буруу.

Сѣз айталмайын,
Кѣз ачалмайын,
Мен сыбдырылдым.

Ызыма кѣарай,
Ашыгъыш атлай,
Джолума атландым.

Анама келдим,
Саугъала бердим:
— Кѣайдад келинчик?

Бу кѣумачланы
Анѣа игисинден
Бер сен чебгенлик.

— Келин базардад,
Сатыугъа баргъанд, —
Деди меннъе анам.

Аны таныргъа,
Бек джагъылыргъа
Талпыйма тамам.

Хычынла ашай
Эм джаншай, джаншай,
Биз олтурабыз.

Келин бир келсе,
Ол бир кёрюнсе,
Деб ашыгъабыз.

— Келеди келин,
Джетеди келин, —
Делле джашчыкъла.

Тебсиден джаллаб,
Кесими сыйпаб,
Атладым алгъа.

Тюшдю эшикден,
Кёк дарий чебген,
Бир къынъырбурун...

Тамам семизден
Кёлтюралмайын
Ол бутун, къолун.

Ол да къарады,
Мен да къарадым,
Бир-бирибизге.

Къол тутушалмай,
Не сёлешалмай,
Къарадыкъ джерге.

Къымсыз болгъанбыз,
Бек амалсызбыз
Экибиз бирге.

Сын таякъ болуб,
Тилле тартыныб,
Сюелдик ёрге...

1951 дж.

АНЫ ДЖАШЫ ОЛ

Харун бла мен тюенене айланыб,
Сайлаулагъа халкъны джаза баргъанек,
Эм артында Джулдузлагъа атланыб,
Джукъ эталмай биз тирелиб къалгъанек.

Джулдуз кеси джангъыз эди юйюнде—
Юйдегиси бары ишге кетгенед.

— Келигиз, кел, олтуругъуз тёрюмде,
Какчыкъ этиб сыйлайым мен, — дегенед.

— Сау бол, Джулдуз, ашыгъышды ишибиз,
Дженъил джазыб табдырыргъа керекбиз,
Юи тамаданы атын билдирсегиз,
Андан башлаб джазыб тебрерикбиз.

— Акгъыз аны билмеймисиз кесигиз?!

— Унутханбыз, Джулдуз, сен айыб этме...

— Аларланы Аны джашы Ол десегиз,
Боллукъ болур, мени кёб тентиретмей.

— Кыйналсанъ да бир айт, эгечим, бизге.
Боллукъ тюлбюз муну биз терс джазаргъа.

— Айюнге, къалаи тюшюрмейсиз сиз эсге...
Болмай эсе Забит келсин айтыргъа.

Деб хоншусун чакъыра Джулдуз кетди,
Бек ашыгъыш сакълагъанек биз аны,
Киши табмай сагъышлы болуб джетди,
Энд айтырыкъ болур дедик ол агны.

Унамады Джулдуз аны айтыргъа:
Салпыланыб атландыкъ джолубузгъа.
Юйдегисин джаза келиб къагъытха,
Орун къойдукъ биз Аны джашы Олгъа.

АНА

(Поэма)

„Къалай тураса,—
Дейсе сен меннѣ,—
Келинлеринѣи
Биргелерине“.

Сенича кѣбле
Соралла меннѣ—
Тута билсенъ'а,
Не бард келинде...

Бири орнуму
Къагъады, согъад,
Бири ашымы
Аллыма салад.

Бири эскими
Джуады, чайкъайд,
Бири тигерге,
Бичерге усдад.

Бир суукъ суугъа
Тиймейди къолумъ,

Юсюмде турад
Сыйым, оноуум.

Джерге тюшмейди
Бир айтхан сёзюм,
Аладан алгъа
Чыкъсын таб ёлюм.

Кертид, кыйынед
Алында меннъе,
Къызчыкъ юретди
Халиге, тилге...

Сагъыш эт кесинъ,
Тёрт тюрлю келин
Менден башханы
Этеред тели...

Мен'а... Да билмеймисе
Мени халими —
Сёзню, къайгъыны
Сюймегеними.

Бир кюн джашланы
Алдым ортагъа,
Олтуруб кесим
Тёр огджагъагъа:

„Неди ишигиз,
Этигиз джуаб,
Меннъе сормайын
Неди бу хыйсаб?!“

Тёртюгюз тёртню
Келтириб юйге,

Къараб турасыз
Бизге сеирге.

Мени тилими
Билмейле ала,
Мен'а анчаны
Билирге къайда!

Орусча бир сёз
Билмейд анагъыз,
Черкесча андан
Бытдырд анагъыз.

Тегей тилден'а
Къалгъанма къуру,
Къайдан билеим
Тилин урумну!

Ким билед анча
Тилни къартладан!
Мени нем башхад
Ол къаумладан!

Тёрт гюрлю келин
Юйюме киргенд,
Былайны, айтчы,
Бизде ким кёргенд?

Мен сёлешеме
Къолларым бла,
Анъылаймылла,
Билмейме, ала.

Бу халда къайдан
Билсинле ала,
Сюе-сүймеймид
Аланы амма.“

Деб мен тюгел да
Бошагъынчыннъа,
Аслан къарады
Меннъе тартына.

„Анам, джанчыгъым,
Сюйсенъ бусагъат
Юйюне кетиб кълалсын
Фатимат.

Ол кетсе юч тил
Кълаллыкъды сеннъе,
Кегиб кълалырмед
Черкес элине?!..“

Меннъе сёз бермей,
Башлады Осман:
„Кетермед Дуня да
Тегейге, анам?“...

„Марусяны да
Юйге ашырайыкъ“,—
Деди Юсуфум
Меннъе ышараракъ.

„Къыйнамаз ючюн
Сени бир кюннъе,

Лукерия да
Кетсин юйюне“.

Деб Сюлемен да
Алай билдирди,
Меннѣ уа сора
Кыскынык кирди.

Билеме, сынаб
Айталла ала,
Меннѣ уа салад
Бу ачы джара.

„Итден туугъанла, —
Дедим джашлагъа, —
Толу юйюю
Излеб чачаргъа,

Ырысламайын
Алайла айтыб,
Айыб тюлмюдю,
Кёзюме къатыб,

Болмазлыкъ затны
Айтмагъыз меннѣ,
Бир кысдачыгъыз,
Кёрюрге, сизге.

Чыгъыб кетигиз
Юйню ичинден,
Сиз тыйыншысыз
Кетерге юйден.

Бир джанъыз келин
Кетмез юйюмден,
Ма мен сау болуб
Бу юйдегиден.“

Деб айтыр-айгмаз
Джашлары бирден,
Къучакъладыла
Къуанч джюрекден.

„Тели анагъыз, —
Дедим джашлагъа, —
Нени да сюед
Сизге джаншаргъа.

Кеч этмечигиз,
Барыгъыз ишге,
Джюрек джаратса,
Къыйын тюлд тилге.

Келинлерими
Сюйгенме тамам,
Къутулчу, айтыб
Алагъа аман.“

Бу ушакъдан сора
Талай кюн кетди,
Ким билед, амма
Не оноу этди

Билмейбиз. Алай'а
Хар инъир сайын,

Ол тас болаед,
Къызын да алыб.

Къайда болгъанын,
Не зат этгенин,
Бек да айтыред
Амма ишлерин.

Къызы да аузуна
Мухурну басханд,
Таша ишлерин
Кишиге айтмайд.

Хар инъир сайын
Келинлери да
Къабланадыла
Бир китаблагъа.

Эрлери алагъа
Шыбырдайдыла,
Нени эсе да
Окъутадыла.

Бир кюн юйдеги
Олтуруб ашайд,
Алай'а амма
Бираз къайгъыдад.

Хар кимге кёзюу
Къарайды амма,
Нени эсе да
Унутханд баям.

Сора бир жарыкъ
Бет алды амма,
Эсине тюшдю
Айтыры тамам.

(Этеик анъа
Бюсюреу, сыпас).
Айтды: „Я очень
Люблю всех вас“.

Айтханлай амма
Орус сёзлени,
У.ллу къуанды,
Джарыб кёзлери.

Кечеле бла
Аны юретген
Къызы да кюлед
Анагъа бетден.

Толу юйдегиси
Джарыды кемсиз:
„Аначыгъыбыз,
Сени сюебиз“, —

Деб келинлери
Къарачай тилде,
Анъылатдыла
Ышара, кюле.

Тёрт джашы бюгюн
Къуанчлыд аны,

Юреннъенине
Тилге ананы.

„Юйге огъур салгъан
Огъурлу анабыз,
Сенден эсе алгъа
Чыкъсын джаныбыз“.

„Сиз ёлгюнчюннъе
Ёлсюн анагъыз ..
Тилге юрениуге
Энди къарагъыз.

Ана тилибиз
Барды ортада,
Аны билмеген
Айыбды, тоба.

Ол тилде Ленин
Бизге сёлешгенд,
Партия бизге
Эркинлик бергенд.

Джукъ билмейд дебми
Турасыз манъа,
Барын да билед,
Биледи амма.

Туудукъчукъланы
Сакълайма къолгъа,
Ишаллах айгса,
Бираз болурла.

Беш тилни ала
Билирле бирден,
Амма къуаныр
Анъа джюрекден.

Бек насыблыма,
Билеме аны,
Менича толсун
Кёбню мураты.“

1958 дж.

ДЖАНЪЫЗ ТЕРЕК

Эки джаны къабырла,
Уллу чаул ортада,
Аллында Къобан бара,
Нарат чегет артында.

Ол чаулда шыякы
Басдырылгъанд деучелле,
Излей анда хазнаны
Кёбле къазыучанелле.

Табмагъанд бир киши да
Харакет аны ичинде,
Къалмаса да ташы да
Къозгъалмайын юсюнде.

Чаулну сакълаулу
Уллу Джанъыз терегед,
Халкъ бир-бирде терекге
Намазгъа барыучанед.

Меджисуу заманланы
Ол бир кёлекгесиед,
Къаранъы адамланы
Бек сер, тенгек этеед.

Терек уллу терегед,
Бутакълары джайылыб,
Узунлугъу узунед,
Кенълиги чаулну алыб.

„Анъа балта тийирген
Тюберикди пелахгъа,
Аны бутагъын юзген
Къаршчы барад аллахгъа.“

Деб халкъда аштыу алайед
Джанъыз терекни юсюнден,
Аны ючюн сакъланаед
Булчукъ тюшмей кесинден.

Алайтын озгъан бары
Борчлу эди амалсыз,
Тагъыб бир маджал затны
Озмазгъа чырт алгъышсыз.

Джукъ габмагъан тагъаргъа
Оза эди къалтырай,
Терек аны къуугъынча,
Къоркъуб ызына къарай.

Шыякыны къазаргъа
Джыйылышыб сабийле,
Анда джукъла табаргъа
Бара эдик бир-бирде.

Къоркъуб джуукъ баралмай
Биз кенъден къарай эдик,

Дуа окъуй билалмай,
„Бисмилла“ айта эдик.

Шыякы тешигинде
Биз да тургъанлай къаза,
Байрым кюн экиндиде
Бир къагын барды алайгъа.

Дженъил, дженъил къарады
Ол къатын тёрт джанына,
Бир туюмчек чыгъарды,
Барды ол терек габа.

Не айтыргъа билалмай,
Биз суу къуярыкъ болдукъ,
Чаул тешикден чыкъмай,
Ары терен сугъулдукъ.

Терек анъа не этер деб
Чаул тешикден сынай,
Къоркъа-къоркъа сакъладыкъ
Санларыбыз къалтырай.

Къыбылагъа айланыб,
Къатын терек туюнде,
Къолларын кёкге джайыб,
Тилек тилейд джюрекден:

„Сен келечи аллахгъа,
Мен да келгенме санъа,
Тилекчи болуб, талпыб
Къойнума бала алыргъа.

Сабий кюсеб джашайма,
Аллах, къызгъандынъ менден,
Бир уахдымы ашырмай
Къуллукъ этеме сеннъе.

Джанъыз терек, джанынъа,
Бир эс бёл деб тилейме,
Мени термилгениме
Бир болуш деб келгенме.“

Алай айтыб ол къатын
Тюйюмчекчигин ачды,
Чыгъарыб андан затын
Сора терекге такъды.

Джассы бутакъны юсюнде
Тютюнлейле хычынла,
Бир кёлек да тагъылыб,
Агъара турад анда.

Ырахат болуб кёлю,
Къатын кетди ызына,
Сакъларыкъды кёб кюнню
Сабий туар деб ышана...

Билмей къалай этерге,
Биз тешике турабыз,
Ауз сууубуз келе,
Хычынлагъа къарайбыз.

Ашаргъа уа сюебиз—
Къоркъуу артха тыяды.

Хычынладан кѣз алмай,
Сыбдырылдыкъ уядан.

Кѣлеги пара-чара,
Джаланд эки аягъы да,
Нѣгерибиз Хочалай
Атланды хычынлагъа.

Терек уруб кюл, кѣмюр
Этед Хочалайны деб,
Джаллаб биз узакъ чѣгюб,
Сакълайбыз сеирсиниб.

Ол кеси да бек кѣоркъуб
Минди Джанъыз терекге,
Сермеб алыб, джумулуб,
Джетди биз болгъан джерге.

Ашыкъ-бушукъ этиб биз
Хычынланы да ашай,
Терекден'а кѣз алмай,
Къараедик биз алай.

Терек тюрлю болмайын
Тураед быягъынлай,
Дагъыда ийнанмайын
Джалладыкъ биз алайдан.

Оноу этиб кѣлекни
Хочалайгъа бергенек,
Ол кийерге унамад—
Анасындан кѣоркъгъанед.

Къайтыб келиб кёлекни
Къойдукъ чаул тешикте,
Кетдик сора юйюбюзге
Келирге айтыб хар кюнде.

Экинчи кюн да келиб
Кирдик быягъы джерге,
Быягъы къатын келиб
Къарагъанед терекге:

„Аллах, къурман болайым,
Эшитдинъ тилегими:
Разы болуб алгъанса
Сеннъе келтиргеними.“....

Деб къатын бек къуанды
Терекни джумушуна,
Бир келгенлени кёрюб
Ашыкъды ол ызына.

Билмейме, аллах эшитемед
Быланы тилеклерин,
Биз'а ашаб бараек
Хар кимни келтиргенин.

Башын силкеед терек
Разы болуб ол бизге,
Келечиликден аны
Биз бош этгенибизге.

Ол кюнлерим унутулуб
Озгъанелле кѣб джылла...
Талайны тышында туруб,
Баргъанем быягъыгъа.

Бутакълары уалыб,
Къымыжасы ачылыб,
Ёзеги да къуу болуб,
Джанъыз тѣнъеги къалыб.

Джанъыз терек керти да
Кеси джанъыз къалгъанед,
Бармай анъа киши да
Джолу да ханс болгъанед.

ЮЧ СЕЗ

(Баллада)

Эртде, эртде тау элени биринде,
Атасындан айырылыб чыкыгъанды,
Аслан кеси ма ол элни ичинде
Кёб кюрешиб, джербаш юйчюк салгъанды.
Салса салсын, андан башха байлыгъы
Болмагъанды ол таулуну джайлыгъы.
Джайлыгъында тутар кибик не малы,
Айтыргъа, ол джашагъанды бек джарлы.
Ол керегед байгъа джалгъа кирирге,
Тёрт-беш джылны ол къулланыб ишлерге.
Къатыны бла саламлашыб чыгъаргъа,
Къарт атасы келди джолгъа ашырыргъа.
—Сен бараса талай джылдан къайтыргъа:
Мен сюеме, балам, юч сёз айтыргъа:
Биринчиси—эл ташлама ашхамда.
Джанынъ суйген ариуду—экинчиси.
Дженъил болма, сабыр бол—ючюнчюсю.
Сабыр тюбю—сары алтынды, билесе;
Дженъил адам татыусузду, билесе.
Бар, кечикме, энди джолунъ мамукъдан,
Ойнай, кюле къайтыб келгин заукъдан.

Артмагъын да атыб Аслан бойнуна,
Арыб, талыб барды байны кьопуна...
Бай бек фитна адамланы бирнед,
Джалчыларын хатер салмай джегеед.

Аслан кирди ма ол байгъа джалчыгъа,
Беш джыл кютсе, он кьой, бир ийнек алгъа.

Джай иссиде, кьыш боранда таягъы
Кьолдан тюшмей, сюрюу кютюб айланды;
Кюндюз тынгъы болмай анъа кьайгъыда,
Кечеси кете юзгере джанында.

Ашарыгъы -кьатхан нартюх гырджынчыкъ—
Артмагъында ташча бузлаб туруучед.

Чыкьгъан элле тонуну бушдукълары—
Таш агъач да сагаллагъанед аны.
Кьысха айтыргъа, юсю салам кюлтеча
Болгъан эди, кьызыл эти ачыла.

Джаш болса да замансыз чал ургъанед,
Саулугъундан бир хуртдагы кьалгъанед.
Бир сёлешиб чачаргъа ол кьайгъысын,
Табман эди кьойладан башха инсан.

Юйю эсине тюшсе, Аслан, ахсыныб,
Ташны, агъачны сарнатыред жарсытыб.
Кюню аны унамаед батаргъа.
От тюшгеед байда джалчы джашаугъа!

Беш джыл толуб, джетди аны болджалы,
Кьорагъанча болду юсюнден аджалы.

Сора кѳуаныб,
Юйге аллы айланыб,
Болду тинѳкилди.

„Энд танѳ атханлай,
Хакѳымы алгѳанлай
Кетеим“, — деди.

Бир кирпич кѳысмай,
Джюрек тохдамай,
Планла кѳурду.

Сора баш кѳагѳыб,
Адаргы кѳалкѳыб,
Ол бир тюш кѳрдю:

Ийнегин тагѳа,
Кѳойланы отлата
Баргѳанча болду.

Юйге джетерге,
Кѳуанч этерге
Тебрегенлей,

Кѳойла юркюб, юзгере чыкѳырдады,
Таушха ол бек сескекли юянды.
Татлы тюшден айырылмай джюреги,
Эшитеди кѳойчу итлени юргенин.

Джаллы джыйын ычхыннѳанды кѳойлагѳа,
Кѳайдан кѳарыу этсин Аслан алагѳа...
Танѳ атханлай джетди бай шыбылача,
Джекиреди Асланнѳа силегей чача.

— Кау-куу этдинѳ барысын сюрюуѳюмю,
Унут энди сен элинѳи, юйюнѳю.

Бускаклары кѳалгѳанды ма джер—джерде,
Бетсиз, энди бар, кѳалгѳанын да изле.

Мен береме он джылны санъа болджал,
Джетиб къалмаса ары дери аджал,
Сюрюююю салырса сен орнуна,
Бешджыллыкъ джалны алырса къолунъа.

Ары дери „ктым“ демейин джумуш эт,
Андан сора таб джаханимге да кет.
Бюсюреу эт мен тѳреге элтмеин,
Къошъаныма сени тишлик этмеин.

Деб къамчини ол кѳзюнде ойнатды,
Ат белинде ол къошуна къайытды.
Аслан къалды шыбыла ургъан терекча,
Аны ичинде джаны барды демезча.

Джетмегенди зырафлыкъ худжу сюрюуге асыры,
Онбеш къондан къалгъаны тура эдиле бары.
Алай'а джокъ мынъа этерге бир амал:
Тѳреле байны джанында заман...

Джалчылыкъда Аслан кѳрген инджиуню,
Кѳрекмиди энд джанъыдан тизиую?
Айтхан эсем да мен бираз азыракъ,
Анъылагъыз кѳблендириб талай къат.

Биз къысхадан бошасакъ да хапарны,
Бек акъырын ташайды Асланны он джылы.
Билмегенча этиб кесин хыйла бай,
Кетген эди къошдан юйюне джаллай.

Бек ашыгъыб Аслан келлигин сакълаи
Дагъыда болджалдан озгъанед беш ай.

Бир заманда келди бай кьошха къарай,
Джалчылагъа кѣб тюрлю хыйла къурай.

— Энди бармыд манъа айтыргъа сѣзюнъ?
Джетмегенмид огъосе кетерге кѣзюу?—
Деди Аслан къайнай джюреги ачыудан,
Чыдаялмай юйге асыры ашыкъгъандан.

— Тохда, тохда, сѣзге къайдан юрендинъ?
Онбеш джылны тил тутуб,
Бюгюн къалай сѣлешдинъ?!

Къой кибики, къойла бла
Айлангъанса джылланы;
Сѣлеш сен ала бла
Орнунда къой адамны.—

Деб бай кьошу табагъа
Самаркъаулаб тебреди;
— Сабыр бол, хакъым къайда?—
Деб джаш ызындан кирди.

— Онбеш джылны сен менде
Аш, суу ашаб тургъанлы,
Ол хакъ тюлмюдю сенинъе,
Бетинъ болса, зауаллы?

Алай болса да, бетинъ
Джокъ эсе да сен эшекни,
Менинъе айыб келмезча.
Элт беш къой, бир ийнекни,

Джаш джюреги кыйылашыб,
Атланъанед джолуна;
Адаргы хакъын да алыб,
Таягына таяна.

Заман джетише экиндиге,
Уакъ джюрюшюн салыб,
Кирди Аслан бир элге
Малчыкълары бла барыб.

Юйюне асыры ашыгыб
Кече кълмай кетерге
Тебрегенлей, атасыны
Айтханлары тюшдю эсге.

Кече бир юйде джатыб,
Эртден джолгъа чыкыганед,
Элден биразны барыб,
Къан ызгъа джслукыганед.

Ол кече ўа боран къобуб,
Къанчыкъ джаллы ач болуб,
Джолоучуланы аллын алыб,
Къанларын къаргъа джайыб,
Кетгенелле талаб, джалаб.

Бу ажымлы болганлагъа
Кыйылашды мардасыз,
Джюрек эриди алагъа,
Кеси кълса да аджалсыз.

Худжу джерден чыкыганлай,
Бир къаумгъа тюбеди,

— Джол болсун, къайрысыз?—деб,
Ала къатыш тебреди.

Талай кюнню бардыла
Инджилиб, арыб, талыб;
Эм артында къалдыла,
Суу табмайын аралыб.

Суусаб кесиб, маллары
Тёрт джанына чабаед;
Шимир тартыб аузлары
Джашланы ичи джанаед.

Суусуз къыйынлыкъ джетиб,
Сюркелирге кюреше;
Тамам дыгалас (этиб
Бараелле, сёлешмей.

Бир къаланы эслелле,
Ышаныу келди алагъа.
Суу болур анда делле—
Тебрелле ары джашла.

Бериб агъач челекни,
Бирлерин джибердиле.
Кёзлерин андан алмай,
Сакълай, сакълай бездиле.

Дагъыда бир джаш кетди
Саут табханын алыб,
Къайтыр заманы джетди,
Амма, келмеди салыб.

Ючюнчюге уа Аслан
Кетди бек къаиґгыланымб,
Кёрдю къала бурууда
Адам башла чанчылыб.

Джаш кесинден тюнъюлдю,
Къаиґтмазлыгъын билди.

Алай'а бу къаланы
Ичине бир кирирге,
Ким юздюред башланы,
Ким бошады джашладан,—
Быланы бир билирге
Мардасыз сюйдю Аслан.

Ол хуюгъа узалымб,
Суу чыгъара башлады,
Къатында джер юйледен
Бир генезир къарады,

Хар саны—бир томурау
Кёзлери—бирер чолпу,
Чачы кирден джылтырай
Лягъы голпу-голпу.

Келед бир джийиргеншли,
Къолунда уллу токъмагъы,
Ханны ишине тыйышлы;
Узун къулакълары.

Асланны алыб кирди
Къаланы тѣббесине,
Ханны аллына сюеди
Махдау излеб кесине.

Ханны сыфаты бла
Джумушчуну сыфаты,
Кѣб къалмайын бирчалла—
Кийимид артыкълыгъы.

Хан орналгъанд бѣчкеча,
Къандан тойгъан бѣрюча.
Мыйыкълары аркъанча,
Аузу тамам къабханча,

Он бармагъы—гыбыла,
Халкъны аугъа джыялла.
Ушпамагъан джукъманды—
Джумушчусу эм кеси,
Былаи болсун дер кибик
Джарашхандыла экиси.

Бойнун кючден буруб, хан
Асланныа кѣз джетдирди,
„Джуаб эте билмесенъ,
Башынъ кесилр,“ — деди.

„Сенича тели башла
Кесилиб ма былайда,
Чапчылыб къазыкълягъа,
Ашдыла къаргъалагъа.

Тёрт джанымы кършалаб
Ала мени сакълайла,
Джолоучула эс ташлаб
Атлаялмай кълалла.

Адам кълан тогъумасам
Аш синъмейди ичиме,
Кълан кёлде джуунмасам
Джубанч джокъду кесиме.“

Хан махданыб джекиред,
Солуялмай семизден,
Джаш хар затны эскере
Сагъыш этед ичинден.

Тёше-мёше орунда
Джатад бир эрши кълтын,
Сибирггиси кълунда,
Джумуш этед бир ариу.

Орундагъы кълбанча
Томалады тёшекде,
Чычхан тешген кълбджыкълча,
Бети толуд тешикден.

Бир кёзюнде бард агълы,
Къларышхан бармакълары,
Бир кёзю зукгуд аны,
Майрышыб джаякълары.

Аны тюшюнде кёрсенъ,
Сен джетерсе шашаргъла.

Бири уа суу суратча
Нюр джаяд хар къалайгъа.

Сора хан сорду Аслангъа:
„Къансы ариуду быланы,
Тюз джуаб этсенъ мангъа,
Башынъ орнунда къалыр“.

— Акъыллы хан, — деди ол, —
Мени кёлюм алайды,
Джюрегинъ кимни суюсе,
Ол ариуду, джарайды.

— Джуаб эте билдинъ сен,
Къора, кет энд джолунгъа,
Не ючюн келген эсенъ,
Къуй андан саутунгъа.

Суудан толгъан челекни
Ашыгъыб теге-чача,
Алыб келгенед Аслан
Тенъине хапар айта.
„Минсе туюге джарлы,

Ит къабар деб сёз барды,
Ма тамам да аллайын
Башым пелакдан къалды“.

Къабхандан ычхыннъанча,
Къарамай ызларына,
Атландыла ашыгъа,
Быягъы джолларына.

Джунчуб, арыб, кыйналыб,
Аслан кирди элине;
Джюреги гыб-гыб этиб,
Кирди арбазгъа, юйюне.

Такъды ийнегин буруугъа,
Къойларын урду баугъа;
Ийнеги ауа-сауа,
Къойлары да арыкъла,
Кири-кирмез арбазгъа
Арыб-галыб джатдыла.

Тартыб эшик ачханлай,
Кёзю оруннъа илинди,
Анда джукълаб тургъанлай
Ол экеуленни кёрдю.

Бир аны къатыны,
Бир да бир эркиши,
Бир-бир къатында
Джукълайдыла экиси.

Сакъал, мыйыкъ ургъанды
Эркишини бетине,
Къара дерг къуюлгъанды
Асланны джюрегине.

Аман бузулуб къаны,
Аслан тарс деб атылад,
Къабдан сермей бычакъны,
Ёлтюрюрге хазырланад.

Шаркъ деб тюшдю эсине
Сёзлери атасыны:
„Сабырлыкъ сал кесинъе“, —
Деб аманаты аны.

Сора чыкъды эшикге
Кючден тыя ол кесин,
Барды атасыны юйюне
Ичине джыя эсин.

Къуанч болуб, атасы
Баласын къучакълады,
Къартдан къымылдаялмай,
Такъыр болуб, джылады.

Сора эслеб ол кесин
Асланнъа хапар айтды,
Юйюн, башын—хар несин
Тамам тизиб башлады:

„Кёб турмай сен кетгенлей
Туугъанед джашчыкъ санъа,
Тамам кесинъча эни,
Энд сакъал ургъанд анъа.

Ата кёрмей ёседи,
Барыбызгъа болуша,
Сени уллу кюсейди
Келиринъе ашыгъа.

Анасы да, кеси да
Кёб болмайын чыкъдыла,
Аур ишлеб, бек арыб,
Бусагъатда джукълайла“.

Къанат битди Асланнъа,
Ол юйюне ашыкъды,
Экисин да юятыб
Кёкюрегине къысды.

1956 дж.

ОРАЙДА

(Эски айтты)

1

Къартларыны айтханларын толтура,
Чакъырыргъа Тебердиден къонакъла,
Баргъанелле, мишиб хора атлагъа,
Къарачайдан джигит джашла, омакъла.

Тебердини сыйлы акъсакъал къартлары
Къол тутаргъа алларына чыкъдыла,
Субай битген чыбыкълача джашлары
Ат илкичлеге атларын такъдыла.

Кёзюу-кёзюу тебси келиб алагъа,
Адетдеча кёлтюрюлдю сыйлары,
Къонакъбайладан бири тамадагъа
Билрге суюкб сорду муратларын.

— Биз келгенбиз, — деди джаш, — Къарачайдан,
Тонгъа, оюннъа сизден адам чакъыра,
Сиз билгенден тамам энди бир айдан
Гъышыт кюню — уллу къурман ачылад.

Юч ёзен да, Уллу джуртха джыйылыб,
Тонну, оюнну кёргюзюрге излейле,
Джанъыз терекни къатында намаз къылыб,
Къурман этиб, тилек тилерге дейле.

Къысха сёзю, къартла оноуу алайды:
Джигитликни, усдалыкъны сынаргъа,
Къыйынлыкъда, заукълукъда тёллюбюз
Джарарыкъмыды джукъгъа деб къараргъа.

— Сау болугъуз, — деди бир къарт джашлагъа, —
Хоншу бла ариу туругъа керекди,
Бизден салам айтыгъыз Къарачайгъа;
Чакъырғаннъа адам огъай дерикмид?!

Биз ийербиз къурман кюннъе къонакъла,
Сёзюгюзню энъишге тюшюрмезбиз,
Акъгъан чалкъы болмасала да ала
Киши элинде джюрюй билирле дейбиз.

II

Джашил къатапа кюйюзге олтургъанча,
Гелеу хансха олтургъанды джамагъат,
Юч ёзенден, Уллу джуртха джыйылыб,
Байрамны аллын сакълайды джаш эм къарт.

Келгендиле чыбыкълача къызлары,
Окъа чалыудан юслери джасалгъанды,
Кюеу сайлай аланы аналары,
Кёзлери джашла таба аралгъанды.

Ичлеринде барды бир къыз, мёлекча,
Хар кимни да кёзю анъа илинед,
Кёкден тюшюб, кюн къонакъгъа келгенча,
Джарыкъ тёгюб, къызлагъа чырай беред.

Тегерекни бир джанында уа джашла,
Къамчилеча ойнайдыла санлары,
Чабар агча ашыгъадыла ала
Кёрюзюрге джигитликни шартларын.

Къонакъланы салгъандыла ортагъа
Сюелелле — джан сюекде къоллары,
Эслетмейин сынашадыла ала,
Къалайды деб бир-бирини халлары.

Тёр джанында ала киизге олтуруб,
Мынчакъ тарта сакълайдыла къартлары,
Сабийле да барчы-келчиге айлана,
Шынкъартлада къайнайды къазанлары.

Къонакъланы онъ джанына чыгъарыб,
Гъыйыт намаз олтурдуда кылыргъа,
Аллары „Намазлыкъ къаягъа“ айланыб,
Тилек гилейле джанъыз тереклен ала.

Сора тутуб кыбылагъа малланы
Къабыл къурманлыкъ болсун деб сойдула,
Сан-сан эгиб саламлада аланы
Къайнай тургъан къазанлагъа къуйдула.

Ашагъандан сора этни дагъыда
Халкъ дженъилде джыйылышды гегерек,
Олсагъатлай къобузу да харсы да
Занъырдатды къоймайын тап не терек.

Истемейге барыб кызла эм джашла
Санларына джарау этиб бошалла,
Сора оноу этиб огъурлу къартла
Тутуш бла оюнну аллын башлалла.

Джигитлиги юч ёзенъе айтылгъан
Чыгъардыла бир хурзукчу гёджебни,
Бёгеклиги Тебердиде сыналгъан
Табдыла къонакъладан бир нёгерни.

Эки джаш да къабдалларын тешдиле,
Джалан кёлеклей ортагъа чыкъдыла,
Дженьълерин да ёрге-ёрге эгдиле,
Бир-бирине ышара къарашдыла.

Тёртгюл санлы, кенъ джауорунлу бири,
Къош къашлары бир-бирине джетишиб,
Къонакъ джаш да къатанъы битген, тири,
Чыкъгъандыла хорлам алыргъа, эришиб.

Тешиб атыб белибауларын джерге,
Аланы орнуна кючлюле къысдыла,
Тюкюрюк джугъу этиб ышый къолларын
Къадалышыб талайны майрышдыла.

Белибаугъа бармакълары къарышыб
Уакъ-уакъ тебджи дейле сагъышда,
Бара барыб чалдыуну да салышыб,
Излейдиле кёб амалланы башда.

Бир силдейле салыр ючюн сыртындан,
Бир кёлтюрюб излейле ёрге атаргъа,
Бир туталла джауорун къалакъладан
Бери басыб, аны джерге аудурургъа.

Тер, къобанча, джууб барад бетлерин,
Кёлеклери пара-чара болгъанды,
Асланлача урадыла ичлерин,
Къарыулары аздан азгъа барады.

Халкъ чыдамай ашыгъады болумгъа.
Чибин учхан эшитилир алайда,
Хурзукчуну къонакъ быргъагъанында,
Ёлген ёлю болуб къалды бары да.

Олсагъатлай халкъ юрюлдю аллына,
Къонакъладан мардасыз уялгъанды,
Хорланнъанын кечалмайын, ол джаш да
Ййлыкъгъандан суу къуярыкъ болгъанды.

Тебердичилени игид кёллери.
Энд кёзююню ала таукел сакълайла,
„Къатдырайыкъ, джашла, -- дейле, — беллени,
Элибизде бизни ашыгъыб сакълайла“.

Тебердичи къонакъ джашха къызладан
Бирн къарайд, огъу болса урурча:
„Табылмазмы биреу бизни джашладан
Муну хорлаб, тамам боинун бурурча“...

Къыз джашнайды бу тийиб тургъан кюнча,
Хар кимни да кёзю анъа илинед,
Джетиб тургъан джашы болгъан барысы
„Юйюмде ол келин болса“ деб излейд.

Хорлагъан джаш (Османды аны аты)
Джорукъдача чыкъды энтда ортагъа,
Нёгер бериб анъа, Хурзукну къарты
Къарайдыла не боллукъду деб арты.

Кёб кюрешмей быягъы Осман быргъады
Ол джашны да сыртын бериб букъугъа,
Халкъ ачыудан къазан кибик къайнады,
„Быллай бедиш келсин мени джауума...“

Хурзук эди юч ёзеннѣ тутурукъ,
Энд атыбыз аман бла айтылды,
Къалай хорлатдынъ сен артынъ къурурукъ,
Гырын терекча кѣреем сен чынкъылды!...”

Деб ачыудан халкъ бетине тюкюред,
Джаш къарыуун аямагъанын да билед.
Ючюнчю уа уллаяракъ, чыныкъгъан,
Чыкъды Османнѣа къаршчы бир, амалсызтан.

Дуа окъуду ол ичинден акъырын,
Джанъыз терекден болушлукъ тиледи,
Мыдах этмей бир къоялсам деб халкъны,
Бутун, къолун къарыууча тиреди.

Кѣб заманны тарта, соза бир-бирин
Дженъишалмай турдула умутлана,
Сора табыб ол Осман деуню эбин,
Тебреди мынѣ онъу айлана.

„Иш аллах, болушады“ дедиле
Тѣгерекни къуршалагъан адамла,
„Ичлеринден Осман хорланнѣаед“ дей,
Чыдаялмай ашыгъадыла ала.

Халкъны джаны джыйыла башлаб ичине
„Тохда энди, кѣр кюнюнъю“ дегенлей,
Осман миниб джашны атча юсюне
Олтургъанын тюшде кибик кѣрдюле.

Къартла энъишге тутхандыла башларын
Джаш къаумла киргендиле ташагъа,
Таб Осман да, хорлагъанына джунчуб,
Къараялмайд баш кѣлтюрюб алагъа.

Джорукълача бешге дери тутушуб,
Бешисин да Осман хорлаб бошады,
„Джашаулу бол, улан“, деб хурметли къарг
Джашны терин кеси барыб сылады.

Энд тутушну тохдатыргъа дедиле
Хурзук бюгюн иги аякъдан къобмагъанд,
Джаш тёлюде адамлыкъны кёрдюле,
Къартлагъа ол уллу мугурлукъ салгъанд.

„Бошалмагъанд тутуш, деди биреулен,
Мен тилейме энд чыгъарын Османны“.
Барды, халкъны ичин джырыб, бир келген,
Танымайды Хурзукдан киши аны.

Ууучунъа сыйынырчады бели,
Бууулубду алтын белибау бла,
Юсюнде бард темир бетли чебгени,
Ёшюнюнде алтын хазырла джана.

Къалакъ кибик бухар бёркю башында
Келбет сала чыммакъ ариу бетине,
Чарыкълары, ышымлары бутунда—
Таб джарашыб кийимлери этине.

Тешинмеди, таукел чыкъды аллына,
Къоркъуу джокъду Османны да бетинде,
Бир-бирине хыны къарашыб, ала
Кёзюу-кёзюу тебрешдиле силдей.

Не кючюн да бу джол салгъанды Осман:
„Хорлай келиб энд хорланыб къалмайым“.
Барын кёред, къоймай бир джанъыз амал:
„Ызыма мен бедииш алыб бармайым.“

Джанъы юренинъен уанык ёгюзлеча,
Майрышалла бир-бирине тирелиб,
Джюреклери ачудан толкъунлача
Дженъил, дженъил кёлгюрюледи, тебиб.

Тура туруб сермегенлей джанъы джаш
Салды сыртындан букъугъа Османны,
Къол айырыб, ёрге къобхан заманда
Джерге тюшдю башындан бёркю аны.

Къутас чачы инбашына тёгюлдю,
Уялгъандан къызыл ургъанд бетине,
Бушуу басды: „Энд джашауум кёмюлдю,
Къалды башым ёмюрлюк хыликтеге.“

Халкъ шашыргъа джетди тамам олсагъат,
Осман кёзюп айыралмай къарайды,
Ол джаш тюлдю, суу суратча Орайдад,
Амалсыздан кеси да ышарады,

Эл бедилли болгъанында, Орайда
Кёлтюралмай эркишича кийиннъенд,
Болмаса да тутуш адет къызлагъа,
Элини бетли болурун излегенд.
Амма не этгин, худжу бёркю, тохдамай,
Ачыкълады Орайданы къыз бетин.

„Ёмюрюмде мени киши джокъламай
Къалсам да,
Халкъны юсюнден энди алдым бедилли,“
Деб бушуулу болгъанд ариу Орайда,
Кючден-бутдан къызла таба киргенди,
Осман излей аны джыйын ортада
Кёзлеринден бошагъанын билмеиди.

Талай кюнден оноулашыб кьонакъла,
Орайданы келин этиб алыргъа,
Келечилик айтадыла кьартлагъа,—
Осман бла Орайда уа разылла.

Орайданы уллу сыйын кёлтюрюб
Бютеу Хурзук той этиб чыгъарады,
Османны да анъа тыйыншлы кёрюб,
Халкъ бютеулей экисин алгъышлайды.

Тачанкала, линейкала, фаэтонла,
Атларында кьонъураула зынъырдай,
Ау тубюнде келинни олтургуб, алда
Кюеу джёнъерле аглада джортханлай,

Барадыла занъырматыб ёзенни,
Эшитмеген эшитсин деб кычыра:
„Биз элтебиз сеирлик Орайданы
Тебердини джигит туугъан джашына.

Уллу, гитче, тынъыла!
Сурагча Орайданы
Биз элтебиз Османнъа;
Келигиз, кёрлюк аны!
Ой, Орайда, Орайда,

Орайда, Орайда.
Андан бери келин келген кьуанчда
Хар кьуру да орайданы тарталла,
Ариулюкьну, джигитликни тамгъасын
Орайдагъа салыб халкъда джырлайла.

Б А Ш Л А Р Ы

Бир минутум бош кетед деб кьоркыъанлай	4
Орус халкъды бизни эркинликге чыгъаргъан	5
Партиягъа бюсюреу	7
Октябрь	11
Ленин джашагъан юйде	13
Ленинин музейинде	14
Ленинин Мавзолейинде	15
Ленинин памятниги	15
Бизни тёлю	17
Къралым	19
Биринчи кере Москвагъа	21
Москвагъа	22
Орус тил	23
Ата джуртубуз	24
Сюйген тауларым	25
Халкъ кючлюсю	26
Колхозчу Бекирни сёзю	27
Фрунзе шахарда Панфилов атлы парк	29
Джамиля Бухиред	31
Хорларыкъбыз гынчлыкъ ючюн кюреште	32
Сыйлы борч	35
Сен фронтха болушамыса?	38
Джукъла кьойнумда	40
Фронтда кече	42
Къаракётланы Иссагъа	43
Джукъу	44
Анама	45
Гокътогъулуну скъуй	47
Халкъгъа таза бол	49
Шохдукъ	50
Джашчыкъ бла кишдикчик	52
Ат атау	53
Къарылгъашчыкъ	54
Муратны шохлары	56
Школгъа биринчи кере	59
Юй кьоянчыкъ	60
Муратчыкъны дарманы	62
Къыш	63

Билемисе сен?	64
Сени усдазынъ	66
Туугъан кюнюнъе	68
Сени джашауунъ башхагъа да болушсун	69
Туталлыкъ тюлдю халкъны	70
Къуанчынъа къуаныргъа билмесенъ	70
Джазны кюнлери	71
Тюз адамла	72
Керти тенъ	73
Къулакъ юзюлюб, джар оюлюб башлагъанлай	75
Сюеме джашауну	76
Н. А. Островскийге	78
Сибирь чакъырад, барайкъ	79
Кълхоз къыз	82
Къызла бла Бекмырза	85
Насыб неди?	91
Джашауда тире сен алгъа атла	92
Тенъиме	93
Тышырыуланы съездеине	94
Къалмыкъ тышырыугъа	96
Насыблыгъа санагъан кюн кесими	97
Ариу сезде ауруу джокъ	98
Айт	100
Больницада	102
Къытай халкъына	103
Ушакъ	104
Поэтле бир кѣб болуб баралла	105
Тыйыншлы тюлдю поэтге	106
Ичгичини кюню	107
Сен тюшюрлюксе мени эсинъе	111
Кюн сайын джолда	112
Сен этмечи гурушха джазыучугъа	114
Булбулчукъ	115
Письмо	117
Джуаб	118
Исси къолунъ къолуму къысхашында	120
Кимни сюйгени игиди?	121
Ойнат санланы!	123
Джолоучулукъда эшитгенлерим	124
Машинагъа миннъен джерде	125

Джолоучулукъ	126
Суратымы ийеме	127
Мени башым хар кимден да аманды	128
Биреуню игисин кёрсе	159
Онбеш джылны кёрмей туруб	130
Сют машинада	131
Бизни келли	134
Аны джашы ол	140
Ана	142
Джанъыз терек	152
Юч сёз	159
Орайда	173

Халимат Башчиевна Байрамукова

ЛЮБИМЫЕ ГОРЫ

(Стихи и песни)

Редактор *М. О. Акбаев.*

Оформление художника *Д. Х. Кубанова.*

Художественный редактор *М. П. Бертник.*

Технический редактор *Д. Х. Кубанов.*

Корректор *А. Ч. Алиев.*

Сдано в набор 21-1-1959 г. Подписано к печати 21/III-1959 г.

Бумага 70x108 $\frac{1}{32}$ Физ. печ. л. 11,5. Усл. печ. л. 7,88. Уч.-изд. л. 4,76

ВГ 04570. Тираж 2000. Заказ 368. Цена 3 руб. 40 коп.

Карачаево-Черкесское книжное издательство,

г. Черкесск, Дом Советов.

Черкесская типография, г. Черкесск, Комсомольская 32.

Цена 3 руб. 10 коп.

ЗЧК.

НА КАРАЧАЕВСКОМ ЯЗЫКЕ

Х. Б. Байрамукова

ЛЮБИМЫЕ ГОРЫ

(стихи и песни)